

TÜRKİYE'DE İDEOLOJİK KUTUPLAŞMA BAĞLAMINDA SEÇİM ŞİDDETİ OLGUSU: 1960-1980 DÖNEMİ

Emre SAVUT¹, Veysel BAŞUSTA²

Öz

Bu çalışma, seçim manipülasyonunun ve siyasal şiddetinin bir alt türü olan seçim şiddeti kavramının genel hatlarından hareketle 1960-1980 dönemi Türkiye siyasetinin seçim şiddeti karakterini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Açık arşiv kaynaklarının temel veri toplama aracı olarak kullanıldığı çalışmada, askerî müdahaleler sonrası ilk genel seçimlerde devletin, seçim şiddetinin temel uygulayıcısı olduğu görülmüştür. Devletin ordu, yargı ve kolluk güçleri eliyle; baskı, tehdit, tutuklama ve askerî duruş sergileme olarak dört farklı seçim şiddeti tipinin uygulayıcısı olduğu saptanmıştır. Ayrıca, öğrenci gruplarının ve STK'ların başrolde olduğu seçim şiddeti eylemlerinde, sağ-sol siyasal kutuplaşmasını temsil eden siyasal partilere ve partilerin sivil taraftarlarına yönelik fiziksel saldırıların öne çıktığı; bunun yanında ateşli silah ve patlayıcı madde kullanımının da tercih edildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelime: Seçim Şiddeti, 1960-1980 Dönemi, İdeolojik Kutuplaşma, Genel Seçimler

JEL Sınıflaması: D72, D74, K16

THE PHENOMENON OF ELECTION VIOLENCE IN THE CONTEXT OF IDEOLOGICAL POLARIZATION IN TURKEY: THE PERIOD BETWEEN 1960 AND 1980

Abstract

This study aims to reveal the characteristics of the electoral violence of Turkish politics in the 1960-1980 period, from the point of the general concept of electoral violence which is a sub-type of electoral manipulation and political violence. In this study, the open archive sources were used as the basic data collection tool. In the first general elections after the military interventions, it was seen that the state was the main implementer of electoral violence. It was also determined that the state was the perpetrator of four different types of electoral violence as pressure, threat, arrest and militaristic stance with the assistance of the army, judiciary and law enforcement forces. Furthermore, physical attacks have emerged in the acts of electoral violence in which student groups and NGOs have a major role, against the political parties representing the right-left political polarization and the civilian party sympathizers. In addition to this highly significant finding, it has been determined that firearms and explosives were opted to utilize.

Keywords: Electoral Violence, 1960-1980 Period, Ideological Polarization, General Elections

JEL Classification: D72, D74, K16

¹ Doç. Dr. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, esavut@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5671-1771

² Arş. Gör. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, vbasusta@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6131-2305

1. Giriş

Demokrasinin gelişim seyri incelendiğinde seçimler, demokratikleşmenin en önemli göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde de seçimler politik iktidarı belirleme hususunda, özellikle gelişmiş toplumlarda, demokrasinin vazgeçilmez bir koşulu olarak kendini göstermektedir. Ancak demokrasi kültürünü tam olarak sindirememiş ülkelerde seçimler, dezenformasyondan şiddete kadar geniş yelpazeye yayılan eylemleri içeren süreçleri ifade edebilmektedir. Seçim şiddeti de özellikle anti-demokratik toplumlarda siyasal şiddet olaylarının önemli bir çıktısı olarak cereyan etmektedir. Seçim sürecini etkilemek ve seçmenlerin oy verme davranışlarını şekillendirmek amacıyla ortaya çıkan seçim şiddeti olayları, iktidar sahiplerinin, iktidara talip olan siyasî aktörlerin ve parti sempatanlarının seçim süreci boyunca gerçekleştirdiği “şiddet” odaklı eylemler veya güvenlik endişesi yaratacak girişimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye’de 1960-1980 dönemi genel seçimlerinde ortaya çıkan seçim şiddeti olaylarını mercek altına almaktadır. Başka bir deyişle çalışma, seçim şiddeti literatürünün “kim kime ne yaptı?” temel sorusuna Türkiye özelinde dönemsel bir cevap aramaktadır. 1960-1980 dönemi Türkiye’sinde ideolojik kutuplaşmaların keskinleşmesi sonucu ortaya çıkan siyasal şiddet olaylarının yoğunluğu, seçim şiddeti açısından dikkate değer bir inceleme alanı olarak kendini göstermektedir. Bu bağlamda çalışma, uluslararası literatürde kabul görmüş seçim şiddeti kavramsal çerçevesini temel alarak, 1960-1980 döneminde Türkiye’de gerçekleşen genel seçimlerde ortaya çıkan seçim şiddeti olaylarının niteliğini, aktörler ve eylemler açısından analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma bir yandan askerî müdahaleler sonrası geçiş dönemlerini içermesi diğer yandan da Türkiye siyasetinde ideolojik kutuplaşmanın en şiddetli hissedildiği dönem olması nedeniyle 1960-1980 dönemini konu almaktadır. Ayrıca önemle belirtmek gerekir ki çalışma, seçim şiddeti kapsamındaki eylemlerin genel seçim sonuçlarına etkisini değerlendirme amacıyla değildir.

Çalışmada kullanılan temel veriler açık arşiv kaynaklarından elde edilen bilgilerden sağlanmıştır. Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinin açık arşiv kaynaklarından ulaşılan bilgiler seçim şiddeti kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmada Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinin tercih edilme nedeni, bu gazetelerin dijital arşiv kaynaklarının genel kullanıma açık olmasıdır. Ayrıca, çalışmada faydalanılan haberler sadece bilgi toplama amacıyla işlenmiş; gazete haberlerine yönelik bir içerik analizi yapılmamıştır. Çalışmaya ilişkin arşiv araştırması yapılırken seçim şiddetinin zaman kıstası konusunda literatürdeki yaklaşımlardan seçimden önceki altı ay ve seçimden sonra kalıcı hükümetin kurulmasına kadar geçen süre kriteri esas

alınmıştır. Bir diğer ifadeyle çalışmada incelenen her bir genel seçime ilişkin arşiv araştırması seçim tarihinden altı ay öncesi ile başlatılmış ve seçim sonrasında kalıcı hükümetin kurulmasıyla sonlandırılmıştır. Çalışmada benimsenen bir diğer sınırlama ise siyasal şiddet konusunun kapsam dışı bırakılmasıdır. Dolayısıyla çalışmaya konu olan dönemin siyasal şiddet açısından sosyolojik ve tarihsel olarak incelenmesi söz konusu değildir. Seçim şiddetinin siyasal şiddetten nasıl ayrılacağı teorik olarak anlatılmış ve bu aşamadan sonra çalışma seçim şiddeti kavramı üzerinden tasarlanmıştır.

Literatürdeki seçim şiddeti çalışmalarına baktığımızda, Türkiye özelinde yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Emre Toros ve Sarah Birch'in aile içi baskının seçmen davranışlarına etkisini konu alan makalesi (Toros ve Birch, 2019) ile yine aynı yazarların bölgesel farklılıklar ve parti kimliği bağlamında şiddet olaylarının suç teşkil etmesindeki etkisini ele alan makaleleri (Toros ve Birch, 2021) ön plana çıkmaktadır. Emre Savut'un kaleme aldığı "Seçim şiddeti Kavramı ve Türkiye'de Seçim Şiddeti Kimliği" isimli makale (Savut, 2022) ise kavramın Türkçe literatüre kazandırılmasını ve Türkiye'nin seçim şiddeti kapsamında değerlendirilebilecek temel özelliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, Türkiye'nin seçim şiddeti kimliğinin tanımlanması açısından dönemselsel bir boşluğu doldurmakta ve böylece alan yazınına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde seçim şiddeti olgusunun kavramsal çerçevesi kısaca aktarılmıştır. Seçim şiddetinin uluslararası literatürde kabul görmüş parametreleri ışığında, şiddeti ortaya çıkaran aktörler, eylemler ve ilişki biçimleri ortaya koyularak ve seçim şiddetinin siyasal şiddetten ve seçim manipülasyonundan farkları aktararak kavramın kapsam ve sınırlarına değinilmiştir. İkinci bölümde ise Türkiye'deki 1960-1980 döneminin siyasal atmosferi genel hatlarıyla aktarılmış, bu dönemde cereyan eden ideolojik bölünmelerin genel bir resmi çizilmiştir. Üçüncü bölüm ise çalışmanın ana bölümü olarak planlanmıştır. Bu bölümde, Türkiye'de 1960-1980 döneminde gerçekleştirilen genel seçim dönemlerinde meydana gelen seçim şiddeti olayları analiz edilmiştir. Bu analizde her dönemin kendine özgü şiddet biçimleri, "kim kime ne yaptı?" sorusu ekseninde kategorik olarak aktarılmış ve ulaşılan sonuçlar, dönemin seçim şiddeti profilini yansıtan tablolarla desteklenmiştir.

2. Seçim Şiddeti Kavramı

Demokratik yönetim biçimine sahip toplumların hemen hepsinde seçimler, demokrasinin başlıca koşulu olarak kabul edilmektedir. Bir siyasal katılım yöntemi olarak seçimler, yasama ve yürütme erkini belirleyen, yerel, bölgesel ve ulusal düzeydeki iktidar ilişkilerini

şekillendiren bir mekanizmayı ifade eder. Seçim sürecinde vatandaşların oy verme davranışlarını etkilemek, seçim yarışlarının en temel amacıdır. Demokrasi geleneği olan ülkelerde seçimler çoğunlukla barışçıl bir şekilde sürdürülmektedir. Ancak demokrasi kültürünün oluşmadığı bazı Asya ve Afrika ülkelerinde seçimlerin seyrini değiştirmek amacıyla birçok fiziksel şiddet eylemine ve psikolojik baskı araçlarına başvurulduğu sıklıkla gözlemlenmektedir. Bu nedenle, seçim şiddetinin ne anlama geldiğini ve kavramsal olarak sınırlarının ne olduğunu belirlemek çalışma açısından bir gerekliliktir.

Siyasal şiddetin ve seçim manipülasyonunun alt başlığı olarak kabul edilen seçim şiddeti, en basit haliyle, bir seçim sürecinde ortaya çıkan zora dayalı güç kullanımı olarak anlaşılmaktadır. (Birch ve Muchlinski, 2020: 218). Bu anlamıyla seçim şiddeti, seçim yarışıyla direkt ilişkili olan fiziksel şiddet veya zorlayıcı tehdit olarak tanımlanmaktadır (Strauss ve Taylor, 2009: 8). Fischer, seçim şiddetini “bir seçim sürecini belirleme, geciktirme veya başka bir şekilde etkileme amacıyla bir siyasî paydaşı korkutmak, fiziksel olarak zarar vermek veya şantaj yapmak için gerçekleştirilen rastgele veya organize herhangi bir eylem veya tehdit” olarak tanımlamıştır (Fischer, 2002: 3). Bahsedilen tanımlamalar, seçim şiddetinin siyasal şiddetten ve seçim manipülasyonlarından farklılaşmasını sağlayacak unsurları da ortaya koymaktadır. Öncelikle, seçim şiddetinin somut bir şekilde var olduğuna ilişkin en temel araç, söz konusu şiddetin seçimi etkileme amacını taşıyan bir eylem olmasıdır. Bir diğer ifadeyle nedensellik, seçim şiddeti tanımlaması yapabilmeyi sağlayacak ilk unsurdur. İkinci ayırt edici nitelik olarak eylemin ne zaman gerçekleştiğine bakmak gerekmektedir. Bu cümleden hareketle şiddet eylemi ancak seçim öncesinde, seçim gününde ve seçimden sonra gerçekleşirse seçim şiddeti olarak kabul edilebilir (Birch ve Muchlinski, 2020: 219). Ancak bu noktada zaman dilimi ile ilgili kıstasların da netleştirilmesi gerekmektedir ki; konuya ilişkin genel kabul, seçimlerin ilan edilmesinden seçimlerden sonra hükûmetin kurulmasına kadar geçen süre şeklindedir (Birch, Daxecker, ve Höglund, 2020: 4; Seeberg, Wahman, ve Skaaning, 2018: 961-962). Seçim şiddetinin zaman kıstası noktasındaki bir diğer yaklaşım da süreci seçimlerden önceki altı aydan başlatmaktadır (Birch ve Muchlinski, 2020: 218). Bu bakış açısı, seçim kararının alınmasına ve/veya seçim tarihinin belirlenmesine etki eden şiddet olaylarını da kapsayabilecek olması açısından daha anlamlıdır.

Neden ve zaman unsurları bir arada değerlendirildiğinde; ortaya çıkan bir şiddet eylemi seçim dönemi dışında kendini gösteriyorsa veya seçim zamanı olmasına rağmen seçimi etkileme amacını gütmeyen bir fiziksel şiddet vakası söz konusuysa, burada seçim şiddetinden bahsedilmesi mümkün değildir.

Seçim şiddetinin ayırt edici bir diğer yönü de somut fiziksel şiddetin ya da fiziksel şiddete yönelik bir tehdidin varlığıdır. Bu husus, seçim şiddetinin özellikle seçim manipülasyonundan ayırt edilmesini sağlamaktadır. Şöyle ki, seçmen kayıt sürecine müdahale etme, oy satın alma ve oy sayımına müdahale gibi eylemler seçim manipülasyonu olarak değerlendirilebilir (Birch, Daxecker ve Höglund, 2020: 6). Ancak seçim şiddeti; şiddete dayalı fiziksel bir müdahalenin varlığı veya bu türden bir müdahale ihtimalinin toplum üzerinde yarattığı psikolojik baskı ortamı ile mümkündür. Farklı bir anlatımla belirtmek gerekirse seçim şiddetinin sadece gerçeğe dönüşmüş bir eylem olması gerekmez; kişinin fiziksel varlığına yönelik şiddet ihtimalinin söylem düzeyinde yani tehdit olarak dile getirilmesi de seçim şiddeti tanımlaması için yeterlidir.

Seçim şiddeti, seçim yarışlarında ortaya çıkan klasik eylem ve stratejilerin ötesinde, alternatif bir stratejidir. Seçimin gidişatını değiştirebilecek ölüm, yaralama gibi fiziksel şiddet veya tehdit, korku gibi psikolojik şiddet türlerinin seçim sürecine dâhil olması, seçmenlerin kararlarını ciddi ölçüde etkileyebilir. Seçim yarışındaki politik aktörler, seçimde kendisini destekleyecek aşırı grupları finanse edip, onları toplumsal veya bireysel şiddet eylemleriyle oy devşirme aracı olarak kullanabilir. Ancak bazı durumlarda seçim şiddetinin doğrudan seçimle ilişkili olup olmadığı net olarak anlaşılmamaktadır. Kalyvas'ın ortaya koyduğu veriler, ulusal düzeyde ortaya çıkan parti politikalarının yerel düzeyde farklılaşabileceğini ve yerel aktörlerin partinin genel politikalarından ve amaçlarından bağımsız bir şekilde hareket edebileceğini göstermiştir. Örneğin kişisel düzeyde düşmanlıkları olan kişilerin ve grupların sırf bu yerel husumet dolayısıyla farklı partilere katılması veya siyasî partinin sağladığı olanakları kendi çıkarları için kullanıyor olması, siyasî ilişkilerin yerel düzeyde çok farklı işlediğini göstermektedir (Kalyvas, 2003: 479). Buradan yola çıkarak denilebilir ki; seçim yarışındaki partilerin organize ettiği veya finans sağladığı şiddet eylemlerinin faileri, bu finansmanı tamamen kendi kişisel motivasyonları doğrultusunda kullanabilir. Bu durum da seçim şiddetinin stratejik amacını belirlemenin bazı zorlukları olabileceğini göstermektedir.

Bir siyasal şiddet eylemi olarak seçim şiddetinin stratejik bir amaca sahip olup olmadığının belirlenmesi noktasında bazı asgari şartların oluşması gereklidir. İlk olarak değinilmesi gereken husus demokratik kültürün olgunlaşmamış olmasıdır. Demokratik sistemin iktidarı ele geçirmek için araçsallaştırıldığı toplumlarda, seçim şiddetinin de seçimleri kazanmak için olağan bir araç muamelesi görmesi kaçınılmazdır. Seçmen tercihinin sandığa sağlıklı bir şekilde yansması ve seçim sonuçlarının adil ve güvenli bir şekilde belirlenmesi noktasında problemlerin yaşandığı toplumlarda demokratikleşme sürecinin henüz başarıya ulaşmadığı

söylenbilir. Bu bağlamda seçim şiddeti, demokratikleşme sürecindeki ülkelerde sıklıkla başvurulan bir strateji olarak karşımıza çıkabilmektedir (Höglund, 2010: 420). İkinci olarak, siyasal kutuplaşmanın varlığı da seçim şiddetini ortaya çıkaran nedenlerden biridir. Özellikle, konsolide demokrasinin oluşturulamadığı toplumlarda bazı siyasî parti mensupları, etnik ve ideolojik bölünmeleri seçimi kazanmak için bir araç olarak görebilmekte veya etnik, ideolojik örgütler kendi çıkarları doğrultusunda seçim sürecine müdahil olabilmektedir (Wilkinson, 2004: 1). Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki sistemin güçlü aktörleri –örneğin seçimleri kazanma ihtimali yüksek olan partiler- şiddetten ziyade farklı manipülasyon yöntemlerini tercih etmeye yatkındırlar. Seçim yolu ile iktidara gelme/ortak olma ihtimali düşük olan aktörlerin ise şiddete başvurma eğilimleri daha yüksektir (Wahman ve Goldring, 2020: 93). Benzer şekilde, bir ülkede uygulanan seçim sisteminin küçük partilerin temsil imkânını zorlaştırıcı bir nitelikte olması da küçük partilerin veya onların sahadaki destekçilerinin şiddete başvurmasına neden olabilmektedir (Fjelde ve Höglund, 2016: 298). Ayrıca toplumsal kutuplaşmanın yüksek olduğu ve demokratik kurumsallaşmanın sağlanamadığı toplumlarda belirli kentler/bölgeler özel olarak seçim şiddetine konu olabilmektedir. Örneğin simgesel meydanlar, binalar, partilerin kuvvetli olduğu şehirler stratejik olarak seçim şiddetinin mekânları olarak tercih edilebilir (Gutiérrez-Romero, 2014: 8).

Seçim şiddetine ilişkin çizilmeye çalışılan genel çerçeve içerisinde sadece mekânlar değil, bunun yanında aktör ve eylemler de önemli unsurları ifade etmektedir. Seçim şiddetinin en önemli aktörleri arasında kuşkusuz iktidar ve muhalefet partilerinin mensupları gelmektedir. İktidar ve muhalefet partilerinin üyeleri, eylemi gerçekleştiren veya eylemden etkilenen konumunda olabilirler. Siyasal partiler ayrıca, doğrudan kendilerinin destekleyecekleri ya da kendilerini destekleyebilecek aktörler tarafından gerçekleştirilecek eylemlerin de parçası konumunda olabilirler (Savut, 2022: 167-168). Bunun yanında etnik, dinî, ideolojik vb. bölünmeleri temsil eden organizasyonlar siyasal partilerin bir etkisi olmadan doğrudan kendi menfaatleri doğrultusunda seçim şiddetini bir yöntem olarak tercih edebilirler (Boone, 2011: 1313). Biraz daha açmak gerekirse, sivil toplum kuruluşları, sendikalar, öğrenci örgütlenmeleri, milis/paramiliter gruplar, meslek odaları vb. gibi legal/illegal gruplar seçim yarışanlarını aktif bir biçimde destekleyebilecekleri gibi, tamamen yerel ya da bölgesel çıkarlarını gözeterek seçimleri kendi menfaati için suistimal edebilirler (Höglund, 2010: 416). Tüm bu bilgiler ışığında eylemi gerçekleştiren - eylemden etkilenen ayrımı yapmaksızın seçim şiddetinin aktörlerini; iktidar veya muhalefet konumundaki siyasal parti temsilcileri, yürütme organı temsilcileri, kolluk güçleri, ordu, protestocular, terör örgütleri, yargı organları,

sivil toplum kuruluşları, sendikalar vb. şeklinde sıralamak mümkündür (Schrodt, 2012: 89-95). Çalışmanın konusunu oluşturan 1960-1980 dönemi Türk siyasal hayatı, bu tür STK'ların ve öğrenci gruplarının doğrudan seçim şiddetinin failleri olması açısından özgün bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Seçim şiddetinin konusunu oluşturan eylem türleri de çeşitlilik göstermektedir. Bu eylem türleri temelde iki başlık altında toplanabilmektedir. Birincisi fiziksel şiddet içermeyen eylemlerdir. Bu grupta temel olarak tehdit, askerî duruş sergileme, gözdağı ve baskı gibi geleceğe dönük fiziksel bir zararın ortaya çıkma ihtimalini gündeme getiren söylem ve edimler mevcuttur. Bu seçim şiddeti türü, kitle psikolojisini yönlendirme yoluyla seçmen davranışlarını etkileme stratejisi olarak görülebilir. İkinci grupta ise doğrudan seçime yönelik şiddet eylemleri bulunmaktadır. Burada seçim şiddeti, cinayet, suikast, insan kaçırma ve alıkoyma gibi tek taraflı zorbalık şeklinde olabileceği gibi, karşılıklı iki grubun silahlı veya silahsız çatışması olarak da ortaya çıkabilir. Adayların seçim mitinglerine yönelik bombalı eylemler, siyasî parti üyelerinin öldürülmesi, siyasetçilerinin kaçırılması, hükümetin ordu ve polis eliyle muhalif grupları sindirmeye çalışması, militarize olmuş karşıt görüşlü grupların silahlı çatışmaları bunlara örnek olarak gösterilebilir (Schrodt, 2012: 61-87).

Seçim şiddetinin sınıflandırılma girişimlerine bakıldığında, Sarah Birch ve David Munchlinski'nin sınıflandırması literatürde ön plana çıkmaktadır. Bu sınıflandırmada beş farklı şiddet tipi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, devletten devlet-dışı aktörlere yönelik şiddet eylemleridir. Burada iktidar mensuplarının muhalif partileri sindirmesi ve toplumdaki diğer muhalif grupların bastırılması için iktidar olanaklarını kullanılması söz konusudur. İkincisi, devlet-dışı oluşumlardan devlete yönelik eylemlerdir. Burada kast edilen, terör örgütlerinin ve radikal bazı grupların devletin kurumlarına veya hükümet yetkililerine yönelik yaptığı fiziksel şiddet içerikli saldırıdır. Üçüncüsü devlet-dışı aktörlerden yine devlet-dışı aktörlere yönelik yapılan saldırılardır. Siyasî partilere üye olmayan ancak farklı siyasî, dini görüşlere ve farklı etnisiteye mensup gruplar arasında çıkan çatışmalar üçüncü gruba örnek olarak gösterilebilir. Dördüncüsü ise uluslararası bir aktörden ulusal bir aktöre yönelik eylemlerdir. Komşu ülkenin seçim döneminde sınırdaki askerî varlığını arttırması ya da uluslararası terör örgütlerinin ülkedeki seçim sürecine yönelik girişimlerde bulunması bu kategoriye örnek gösterilebilir. Beşinci ve son kategori ise ulusal bir aktörden uluslararası bir aktöre/gözlemciye yönelik uygulanan şiddet eylemleridir. Buna örnek olarak ise hükümetin uluslararası seçim gözlemcilerini yurtdışına çıkarmakla tehdit etmesi veya bazı ırkçı grupların bu gözlemcilere doğrudan saldırması verilebilir (Birch ve Muchlinski, 2020: 221).

Seçim şiddetine ilişkin çok genel bir anlatımla çizilen bu kavramsal çerçeve göstermektedir ki demokratik konsolidasyonu sağlama noktasında eksikleri bulunan Türkiye siyaseti de geçmişten günümüze seçim şiddetinin incelenmesi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Bu noktada ideolojik kutuplaşmanın doğrudan sahada hissedildiği 1960-1980 dönemi araştırmaya değer görülmektedir.

3. 1960-1980 Dönemi Türkiye Siyasetinde İdeolojik Kutuplaşma

1960-1980 dönemi Türkiye siyasetinin en önemli özelliği, siyasetin sağ ve sol ideolojik bölünmeler ekseninde aşağıdan yukarıya doğru şekillenmesidir. Bu durumun ortaya çıkışının temel nedenleri 1961 Anayasası'nın özgürlükçü yapısı ve dönemin siyasetçilerinin kutuplaşmayı körükleyen tutumlarıdır (Eroğul, 2013: 223). 1961 Anayasası bir yandan temel hak ve hürriyetleri oldukça özgürlükçü bir yapıda düzenlenmesi diğer yandan da kamu otoritesinin etkinlik alanlarını hukukun üstünlüğü ve yargı denetimi ile sınırlandırması açısından ideolojik kamplaşmaların sahaya yansımalarına imkân vermekteydi. Özellikle 1960'lı yılların ortalarından itibaren kendisini net bir şekilde gösteren siyasal çeşitlilik sol ve sağ siyasetteki örgütlenmeleri beraberinde getirmişti. Siyasetteki sağ-sol ayrışması etrafında oluşan gençlik örgütleri, sivil toplum kuruluşları vb. sahaya yansıyan şiddet odaklı toplumsal hareketlerin temel aktörleri konumundaydılar. Bu aktörler arasındaki çatışma ortamı, 12 Mart sürecinde kısmen zayıflamakla birlikte 12 Eylül'e kadar devam etmiştir. Dönem itibarıyla gerek 27 Mayıs gerekse de 12 Mart müdahalelerinden sonra yeniden sivil-demokratik siyasete dönüşte askerî belirleyiciliğini göz ardı etmemek gerekir. Bir diğer deyişle ordu, kimi seçimlerde, sivil siyasete dönüşü tasarlayan temel aktör olarak doğrudan seçim şiddetinin öznesi konumunda yer almıştır. Ayrıca çalışma kapsamında seçim şiddeti örnekleri olarak aktarılabilecek hadiselerin daha iyi anlaşılabilmesi adına, 1961-1980 döneminde sağ ve sol siyasetin temel karakterine ve öne çıkan aktörlerine kısaca değinmek gereklidir.

3.1. Sol Siyaset

1960'lı yıllar hem dünyada hem de Türkiye'de ideoloji merkezli bölünmelerin kendisini hissettirdiği bir dönemi ifade etmektedir. İdeolojik bölünme, sol siyasetin daha güçlü bir şekilde varlık göstermesine ve buna bağlı olarak örgütlenme çabalarına imkân vermiştir. Bu noktada özellikle Anayasa'nın da ideoloji temelli örgütlenmelere imkân tanınmasıyla birlikte dönemin sol siyasetinin en önemli aktörlerinden biri olarak, bir grup sendika lideri tarafından Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulmuştur. Ayrıca TİP'e mensup üniversite gençliğinin sol siyasetteki rehberi olan Fikir Kulüpleri Federasyonu da dönemin önemli entelektüel

oluşumlarından biridir. Fikir Kulüpleri Federasyonu ilerleyen süreçte sol siyasetin Türkiye'nin devrim sürecinde hangi aşamada olduğu noktasındaki fikir ayrılıklarından etkilenecek Mihri Belli liderliğindeki, devrimin gerçekleşebilmesinde aydın ve subayların belirleyici olacağı tezini savunan Millî Demokratik Devrim (MDD) akımının etkisine girmiş ve Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu'na dönüşmüştür (Zürcher, 2006: 372).

1960'lı yılların son döneminde Türk solu farklı bir kırılma yaşadı. Bu kırılmaya devrimin öznesini hangi toplumsal kesimin oluşturacağı noktasındaki görüş ayrılıkları kaynaklık etmekteydi. Radikal bir subay grubunun gerçekleştireceği devrimde Marksist teorinin nerede konumlanacağı noktasındaki soru işareti Maoculuk ile yanıt buldu ve bu görüş kırdan kente doğru gerçekleşecek halk savaşını temel strateji olarak belirledi (Belge, 2013: 263). 1970 yılı ise Türk solu için bir diğer kırılmaya işaret etmekteydi. 15-16 Haziran 1970 tarihindeki protesto gösterilerinde ordunun işçi sınıfının karşısında konumlanması, MDD'nin "ordunun belirleyiciliğinde bir devrim" düşüncesini yıkmış ve radikal sol gruplar içerisinde devrimin ancak silahlı mücadele ile gerçekleşebileceği fikri öne çıkmıştı. Bu dönemde Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C), Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) gibi oluşumlar sol siyasetin dikkat çeken aktörleriydi. Ancak 12 Mart Muhtırası sonrası yaşanan geçiş sürecinde devrimci sol örgütlerin bir kısmı tasfiye edilmişti. Ayrıca Muhtıra öncesinde devrimci sol siyasetin önde gelen isimleri ya idam edilmiş ya çatışmalarda hayatlarını kaybetmiş ya da tutuklanmışlardı (Aykol, 2010: 53-58).

12 Mart sonrası sol siyasetteki örgütlerin ve liderlerin bir kısmı tasfiye edilmiş olsa da devrimci solun önde gelen genç liderleri hatırı sayılır bir sempati de kazanmışlardı. Bu sempati, 1970'li yılların Türkiye siyasetini işçiler, üniversiteli gençler, gecekonduya yaşayanlar açısından "sol"a açık bırakmaya devam ediyordu. Özellikle 1974 yılındaki af ile birlikte Türk solu bir patlama yaşadı. Ayrıca Milliyetçi Cephe (MC) koalisyonları döneminde sağ siyasetin sokakta son derece güçlenmiş olması sol siyasetin de sahada olmasını beraberinde getirdi. Bir diğer deyişle 1970'li yılların ikinci yarısı ile birlikte devrimci sol için temel mesele doktriner tartışmalar değil, "komünist işgal" tehdidi etrafında şekillenen sağ siyaset ile girişilen silahlı mücadeleydi (Bora, 2017: 663-664). Ancak sol siyasetteki bölünme 1970'li yıllarda da sürmekteydi. Bahsedilen bölünme 1960'lı yılların son dönemi ile birlikte süregelen Sovyetçiler-Maocular ayrışmasından kaynaklanmakla birlikte, Türk solu içerisinde yaygın kabulün Maoculuk olduğunu belirtmek gerekir. Bunun yanında Mahir Çayan'ın düşüncelerini takip edenler de mevcuttu ancak bu akım da kendi içerisinde Kurtuluş ve Devrimci Yol (Dev-Yol) şeklinde bölünmüştü. Maocular içerisinde ise Proleter Devrimci

Aydınlık grubu öne çıkmaktaydı. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) da 1970'li yılların özellikle ikinci yarısı itibariyle sol siyasetin bir diğer önemli aktörüydü. Hem muhtıra sürecinden prestij kazanarak çıkan hem de Bülent Ecevit'in 1973 seçimlerinde birinci parti konumunu elde etmesinden faydalanan DİSK, başlangıçta Marmara'da, ilerleyen süreçte de tüm yurttaki etkili bir sendikal örgütlenme halini aldı (Belge, 2013: 270-277).

1960-1980 dönemi Türk solu özelinde yukarıda özetle anlatılan bilgiler ışığında, sol siyasetin öne çıkan aktörlerini TİP, Fikir Kulüpleri Federasyonu, TİİKKP, Marksist-Leninist Silahlı Propaganda Birliği, TİKKO, THKO, THKP-C, Halkın Kurtuluşu, Dev-Yol, Aydınlık ve DİSK şeklinde sıralamak mümkündür.

3.2. Sağ Siyaset

1960-1980 dönemindeki ideolojik kutuplaşmanın bir tarafı olan sağ siyaset, Demokrat Parti (DP)'nin devamı niteliğinde ortaya çıkan merkez sağ partiler ile muhafazakâr ve milliyetçi eğilimleri temsil eden partiler ve örgütlerden oluşmaktadır. Dönemin merkez sağ temsil eden partilerine bakıldığında ilk olarak Adalet Partisi (AP) göze çarpmaktadır. DP'nin halefi konumundaki AP, ilgili dönemdeki seçimlerden mutlak zaferle ya da bir koalisyon ile çıkmayı başaran dönemin en etkili merkez sağ partisidir. DP'ye alternatif olması ümidiyle 1960 Darbesini gerçekleştirenlerin desteğiyle kurulan Yeni Türkiye Partisi (YTP) ise seçimlerden istediği sonucu alamamış, diğer sağ partilerin gölgesinde kalmış ve 1973 yılında kendini feshetmiştir (Aykol, 2011: 83).

İdeolojik kutuplaşmanın yoğun olarak hissedildiği sağ örgütlere bakıldığında, ilk olarak Türk milliyetçiliği ekseninde şekillenen Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)-Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) çizgisi ön plana çıkmaktadır. 1948 yılında DP'nin muhalefetini yetersiz bulan Mareşal Fevzi Çakmak önderliğindeki bir grup tarafından kurulan Millet Partisi, bu çizginin ilk halkasını oluşturmaktadır (Uzun, 2020). 1953'te mahkeme kararıyla kapatılan bu parti, 1954 yılında Osman Bölükbaşı tarafından Cumhuriyetçi Millet Partisi adı ile tekrar kurulmuştur. 1958 yılında Türkiye Köylü Partisiyle birleşen parti, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi olarak Türk siyasal hayatında faaliyetlerine devam etmiştir (Aykol, 2011: 94-95). Parti içi bazı çekişmeler sonucunda Osman Bölükbaşı, CKMP'den ayrılarak tekrar Millet Partisi'ni kurmuş ve milliyetçi-muhafazakâr çizgide bir bölünme yaşanmıştır. Bu yol ayrılığı, Türkiye'de ideolojik kutuplaşmayı keskinleştirecek olan oluşumun kapısını aralamıştır. 1960 darbesini organize eden önemli isimlerden biri olan ancak sonraki dönemde yaşanan fikir ayrılıkları nedeniyle yurtdışına sürgüne gönderilen Alparslan Türkeş, milliyetçi ideolojinin

taşıyıcısı olmuştur. 1963 yılında ülkeye dönüp CKMP’de siyasî faaliyetlerine başlayan Türkeş, 1965 yılında partinin olağanüstü kongresinde genel başkan seçilmeyi başarmıştır. Milliyetçi-muhafazakâr çizgideki CKMP’yi dönüştüren Alparslan Türkeş, partiyi aşırı milliyetçi bir ideolojiyle harmanlamış ve parti, 1969 yılında Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ismini benimsemiştir (Ağaoğulları, 2013: 327).

Şiddet eğilimli ve pantürkist milliyetçilik anlayışı ile radikal anti-komünist tutumu, MHP'nin ideolojik ayrıçları olarak göze çarpmaktadır (Zürcher, 2006: 374). Özellikle komünizm aleyhtarlığı, MHP siyasetinin odak noktasını oluşturmuş, siyasî söyleminden sokaktaki aksiyoner kimliğine kadar partinin tüm uzuvlarına sirayet etmiştir. MHP teşkilatının gençlik örgütlenmesi olan ülkü ocakları, anti-komünizm adı altında gelişen şiddet eylemlerinin en önemli aktörleri olmuşlardır. İlk kez CKMP Gençlik Kolları tarafından 1966 yılında kurulan Ülkü Ocakları Dernekleri (ÜOD), 1968 yılından itibaren tüm üniversitelere yayılmıştır (Yiğit, 2020, s.1069). MHP'nin gençlik kadrosunu yetiştirmek üzere üniversitelerde kurulan bu derneklerin yanı sıra, liselerde de “Genç Ülkücüler Teşkilatı” kurulmuştur. Hatta eğitim kurumlarının dışında, yarı askerî bir niteliği olan eğitim kamplarında “komando” olarak isimlendirilen ve ilerleyen yıllarda sokaklardaki şiddet eylemlerinde rol alacak gençler yetiştirilmiştir. Ankara Valiliği'nin suç duyurusu üzerine 1978 yılında kapatılan ÜOD, Ülkücü Gençlik Dernekleri (ÜGD) adıyla tekrar kurulup faaliyetlerine devam etmiştir (Ağaoğulları, 2013: 339-340). ÜOD ve ÜGD'nin yanı sıra 1963 yılında kurulan Komünizmle Mücadele Derneği de dönemin aktif sağ oluşumlarından biridir. AP'nin ve CKMP'nin etkisiyle milliyetçi-muhafazakâr bir çizgide konumlanmış olan bu dernek, komünizmi kültürel değerlere bir tehdit olarak görmüş ve sol gruplarla mücadele etmiştir (Meşe, 2013: 75).

Sağ siyasetin muhafazakâr damarı, İslamî motiflerin ağırlık merkezini oluşturduğu Milli Görüş Hareketi ekseninde şekillenmiştir. 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü siyasî ortamda siyasallaşmak için uygun koşulları yakalayan İslamcı çevreler, Necmettin Erbakan'ın liderliğinde Türk siyasal hayatına girmişlerdir. AP'den ihraç edilen Erbakan'ın Konya'dan bağımsız aday olması ile başlayan bu süreç, daha sonra bir “bağımsızlar hareketine” dönüştü ve 26 Ocak 1970 Erbakan'ın liderliğinde Milli Nizam Partisi (MNP)'nin kurulmasıyla sonuçlandı. Ancak MNP, muhtıra sonrasında “laikliğe aykırı faaliyetler yürüttüğü” gerekçesiyle kapatıldı (Ahmad, 1994: 222). 1972'de Milli Selamet Partisi (MSP)'nin kurulmasıyla Milli Görüş Hareketi tekrar siyasî hayata giriş yaptı (Çakır, 2005: 546-547). 1973 seçimleri itibariyle başarılı bir siyasî profil çizen MSP, 1980 Darbesiyle kapatılana kadar dönemin etkili siyasî aktörlerinden birisi olmuştur. Diğer yandan MSP'nin yarı-resmi

gençlik yapılanması olarak sahiplendiği Akıncılar Derneği, özellikle 1976 sonrasında İslamcı gençler için ideolojik merkezlerden biri haline gelmiştir. Hatta MSP, şiddete varan radikal eylemleri nedeniyle örgütle bağlarını zayıflatmıştır (Çaha ve Baykal, 2021). İslamcı sağ grupların önde gelen bir diğer örgütlenmesi ise Milli Türk Talebe Birliği çatısı altında oluşmuştur. Milli Mücadele döneminde de faaliyet gösteren ve en eski öğrenci derneği olarak karşımıza çıkan bu topluluk, 1965 itibarıyla Alparslan Türkeş önderliğindeki CKMP'nin etkisinde faaliyetlerde bulunmuş ve milliyetçi-mukaddesatçı bir çizgide anti-komünizm mücadelesini sürdürmüştür. Ancak 1967'den itibaren milliyetçilerle İslamcıların bir çatışma alanı olmaya başlayan dernek, 1969 yılındaki genel başkanlık seçimlerini muhafazakâr kimliği ile öne çıkan Burhaneddin Kayhan'ın kazanması ile İslamcı çevrelerin hâkimiyetine geçmiştir. Derneğin kuruluşundan itibaren sembolünde yer alan "Bozkurt" resminin kitap ile değiştirilmesi bu noktada anlamlıdır. Dernek, 1970'li yıllarda ise tamamen MSP'nin politik çizgisine kanalize olmuştur (Aykol, 2011: 122).

Türkiye siyasetinin sağ ve sol ideolojiler ekseninde belirginleşen bu kutuplaşmış yapısı, aktörlerin sahada karşı karşıya gelmesine neden olmuş ve bu durum, yukarıda bahsedilen "neden ve zaman" unsurları etrafında seçim şiddeti olarak da karşımıza çıkmıştır. Bu anlamıyla 1960-1980 dönemi gerek aktörler gerekse de eylem biçimleri açısından seçim şiddeti kapsamında ele alınabilecek zengin bir içeriğe sahiptir.

4. 1960-1980 Dönemi Genel Seçimlerde Seçim Şiddeti

1960-1980 dönemi Türkiye siyaseti, yukarıda genel hatlarıyla belirtilen ideolojik kutuplaşmanın belirleyiciliğinde ve bu kutuplaşmanın aktörleri arasındaki mücadele ekseninde şekillenmiştir. Siyasal şiddet olarak sahaya da yansıyan ideolojik kutuplaşma, seçim süreçlerinin önemli konu başlıklarından birini ifade etmektedir.

4.1. 1961-1971 Dönemi Genel Seçimlerde Seçim Şiddeti

1950 yılındaki seçimlerle başlayan ve 10 yıllık bir ömre sahip olan DP iktidarını 27 Mayıs 1960 tarihindeki müdahale ile sona erdiren darbe yönetimi, müdahaleden kısa bir süre sonra yapılan açıklamada temel amacın yeniden sivil siyasete geri dönmek olduğunu açıklamıştı. Ancak bu süreç, seçim tarihinin belirlenmesinden seçim sonrasında hükümet yapılanmasının ortaya çıkışına kadar ordunun varlığının kendisini net bir şekilde hissettirdiği bir zaman dilimine işaret etmekteydi.

4.1.1. 1961 Seçimleri

Darbe sonrasında seçimlerin en geç 29 Ekim 1961 tarihinde gerçekleşeceği netleşmiş olmakla birlikte kesin seçim tarihi konusunda soru işaretleri devam etmekteydi. Yassıada Yargılamaları seçim tarihinin netleştirilmesinde önemli bir belirleyici olarak tanımlanmaktaydı ve bu anlamıyla seçim şiddeti kapsamında değerlendirilebilecek bir içeriğe de sahipti. Buna göre Millî Birlik Komitesi (MBK) Basın İrtibat Komisyonu Başkanı Kurmay Binbaşı Ali Armağan tarafından yapılan açıklamada, yargılama sonuçları uygulanmadan gerçekleştirilecek seçimler sonucunda kararların uygulanmasının tehlikeye gireceğinden ve bu nedenle seçimlerin, yargılama süreci tamamlanmadan gerçekleştirilemeyeceğinden bahsedilmişti (Cumhuriyet, 24.06.1961). Bu örnekten hareketle denilebilir ki ordu, eski rejimin tasfiyesi kesinlik kazanmadan sivil siyasete dönüşü kapıyı kapatmış ve bu süreçte eski rejime sahip çıkarak veya ona referansla yapılacak siyasetin karşısında yer almıştır. Bu dönemde ayrıca, "devletten devlet-dışı aktörlere yönelik seçim şiddeti" sınıflandırması kapsamında DP mirasını hedef alan çok sayıda örnekten bahsetmek mümkündür. Örneğin DP'nin mirası üzerinden hareket etmeye çalışan bir grubun Örfi İdare Komutanlığı tarafından tutuklanması (Milliyet, 10.05.1961); Cemal Gürsel'in yeni kurulan partilerden bazılarının DP gibi çalışma amacında olduğunu belirterek, ortaya çıkacak bir kargaşa durumunda sert tedbirlerin hayata geçirileceğini açıklaması (Cumhuriyet, 13.05.1961); Burdur'da DP'yi öven beyannameler dağıttığı iddia edilen 8 DP'linin tutuklanması (Cumhuriyet, 16.05.1961); DP taraftarı olduğu iddia edilen YTP üyelerinin tutuklanması (Milliyet, 22.05.1961); Yassıada yargılamalarının seçimlere konu edilmemesine karar verilmesi ve bu meseleleri seçim sürecine taşıyan siyasetçilere hapis cezası uygulanacağına açıklaması (Milliyet, 14.07.1961; Cumhuriyet, 16.08.1961); MBK'nin AP ve YTP'den DP destekçilerininin tasfiye edilmesini istemesi (Milliyet, 03.09.1961); MBK'nın "Milli Andlaşma" başlığı adı altında partilere imzalatıldığı belgede, partilerin DP zihniyetine devam etmediklerine ilişkin yazılı taahhütte bulunmalarının istenmesi (Milliyet, 17.09.1961); AP'nin Zonguldak il merkezinde halka açık yapılan bir konuşmada Yassıada kararlarından bahseden bir AP'linin tutuklanması (Milliyet, 29.09.1961) bunlardan bazılarıdır.

Devletten devlet dışı aktörlere yönelen seçim şiddeti örnekleri yalnızca DP mirasının canlandırılmaması bağlamında gerçekleşmemiş, ayrıca ideolojik ve politik görüş ayrılıkları ekseninde şekillenen bariz müdahaleler de olmuştur. Hem siyasî söylem ve eylemlerle hem de hukukî gerekçelerle siyasî partiler üzerinde baskı kuran askerî bürokratik elitler, kolluk kuvvetlerinin de yardımıyla tutuklama, idam ve gözdağı gibi birçok sindirme faaliyetine imza

atmıştır. Örneğin darbe yönetimi aleyhtarı olduğu düşünülen 8 AP'nin tutuklanması ve bu nedenle AP'nin Cemal Gürsel tarafından siyasî kadrolarını tekrar gözden geçirmesi için ikaz edilmesi (Milliyet, 14.05.1961); darbe yönetimi aleyhine propaganda yaptığı gerekçesiyle YTP kurucularından birinin hapis ve para cezasına mahkûm olması (Milliyet, 09.06.1961); bir MBK üyesinin darbe yönetiminin çizdiği sınırların dışına çıkan partilerin çalışamaz hale getirileceğine ilişkin tehditkar ifadeler kullanması (Milliyet, 29.06.1961); Temsilciler Meclisi'nin seçim sürecinin başlangıcından seçimlerden sonraki iki ay boyunca MBK, Bakanlar Kurulu ve Devlet Başkanı aleyhinde sözlü veya yazılı bir açıklamada bulunan kişilerin idam cezasına çarptırılabilceğini salık vermesi (Milliyet, 03.09.1961); Cemal Gürsel'in seçime katılacak tüm partilerle yaptığı "yuvarlak masa" toplantısında parti liderlerine seçim süreciyle ilgili telkinde bulunması ve "Milli Anlaşma" adı altında bir belge imzalatması (Cumhuriyet, 06.09.1961); AP üyesi olduğu belirtilen 14 kişinin halkı isyana teşvik ve darbe yöneticilerine suikast iddialarıyla tutuklanması (Cumhuriyet, 08.09.1961); seçim sürecinde devlete karşı suç işlediği kanısına varılan siyasetçiler için Ağır Ceza Mahkemesinin nöbet tutacağına açıklanması (Milliyet 01.10.1961); Bir radyo konuşması gerekçe gösterilerek bir AP başkan vekili ile 22 AP'nin ifadesinin alınması ve bir seçim konuşması nedeniyle AP Isparta milletvekili aday hakkında takip kararının çıkması (Milliyet, 03.10.1961; Milliyet 05.10.1961); AP'li ve YTP'li milletvekili adaylarının miting konuşmaları nedeniyle soruşturma açılması ve bir tanesinin tutuklanması (Milliyet, 06.10.1961); AP İzmir il başkanının miting konuşması nedeniyle hapis cezası alması (Cumhuriyet, 08.10.1961); Seçim sonrasında yeni hükümetin kurulması sürecinde ordunun siyasî partilere askerî bürokratik elitin zihniyetini kabul ettiklerine dair bir protokol imzalatması ve bunun ihlali halinde ordunun siyasete yeniden müdahalesinin kaçınılmaz olduğu konusunda uyararak gözdağı vermesi (Milliyet, 24.10.1961) bunlardan bazılarıdır. Darbe yönetimi ayrıca, parti liderleriyle yaptığı yuvarlak masa toplantısının hemen ardından, İzmir, Ankara, İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren gazete temsilcileriyle de toplantı yapmış ve seçim sürecinde yapılacak haberlerin içeriğiyle ilgili tüm ulusal ve yerel gazetelere telkinde bulunmuştur (Cumhuriyet, 07.09.1961).

Arşiv araştırması kapsamında "Devlet-dışı aktörlerden devlete" yönelik şiddet girişimi olarak değerlendirilebilecek tek bir olaya rastlanmıştır. Darbe yönetiminin politikacılara yönelik tutuklamalarını beğenmeyen iki kişi Eyüp kaymakamının kızını kaçırmakla tehdit etmiş ve tutuklamaların sona ermesini istemiştir (Milliyet, 06.10.1961)

1961 genel seçimlerine giderken ordunun Türk siyasetindeki baskın karakteri, partiler arası yaşanan gerginliklere de engel olamamıştır. Çünkü darbe yönetiminin tek beklentisi, ortaya koyduğu hukukî ve ideolojik sınırların aşılmasıdır. Bu nedenle partiler görece özgür bir rekabet ortamı içinde hareket etmiştir. Bu rekabet ortamının yarattığı seçim şiddeti olayları, yeni kurulacak siyasî düzenin sancılı bir biçimde ortaya çıkacağını göstermekteydi. Dolayısıyla yine seçim şiddetinin aktör ve eylemleri kısmında verilen teorik anlatıma bağlı olarak "devlet dışı aktörlerden devlet dışı aktörlere" yönelik gerçekleşen örnek olaylarla karşılaşmak mümkündür. Özellikle AP, CHP, YTP ve CMKP mensupları arasında yaşanan kavga olayları, seçim şiddeti açısından dikkate çekmektedir. Sivil parti sempatanları arasındaki şiddet eylemlerine bakacak olursak Beşiri ilçesinde CHP'liler ile YTP'liler arasında yaşanan ve 20 kişinin tutuklandığı bir kavganın ortaya çıkması (Cumhuriyet, 10.06.1961); Adana'nın bir köyünde CHP'lilerle AP'lilerin kavga etmesi sonucu 10 kişinin yaralanması (Milliyet, 03.10.1961); Sarız ilçesinde CHP'lilerle CKMP'lilerden oluşan 200 kişinin taş ve sopalarla katıldığı kavgada 3'ü ağır 17 kişinin yaralanması (Milliyet, 07.10.1961); AP mitinginden dönen bir grubun CHP flamalı otomobillere saldırması (Milliyet, 15.10.1961) gibi olaylar dikkat çekmektedir. Sivillerin siyasî aktörlere yönelik şiddet uygulamaları ise Gürün ilçesine delege seçimine giden YTP ilçe başkanının CHP'liler tarafından yolunun kesilerek dövülmesi (Milliyet, 22.05.1961) ve Kars ilinde CHP'lilerin bir YTP senatör adayına açık hava toplantısı esnasında yumrukla saldırmasıdır (Milliyet, 12.10.1961). Ayrıca bu dönemde siyasî aktörler arasında yaşanan seçim şiddeti olayları da bulunmaktadır. Buna Gaziantep'te oy tasnifi sırasında CHP'li ve YTP'lilerin kavga etmesi sonucu 3 kişinin yaralanması (Milliyet, 16.10.1961); CHP ile birlikte kabine kurmak isteyen AP'liler ile bunu istemeyenler arasında AP Meclis grubunda kavga çıkması (Milliyet, 09.11.1961) örnek olarak gösterilebilir.

Tablo 1: 1961 Seçimleri Seçim Şiddeti Profili

Seçim Şiddeti Kategorisi	Uygulayan	Etkilenen	Eylem Tipi
Devletten-Devlet Dışı Aktöre	Ordu, Yargı	Siyasî Aktör	Tutuklama, Tehdit, Zorlama, Askerî Duruş Sergileme
Devletten-Devlet Dışı Aktöre	Ordu	Basın	Askerî Duruş Sergileme
Devlet Dışı Aktörden- Devlete	Siviller	Devlet	Kaçırma, Tehdit

Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siyasî Aktör	Siyasî Aktör	Fizikî Saldırı
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siviller	Fizikî Saldırı
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siyasî Aktör	Fizikî Saldırı

4.1.2. 1965 Seçimleri

1961-1965 arası dönemde Türk siyasal hayatı, sürekli değişen koalisyon hükümetlerine tanık oldu. Seçim sonrasında hükümet kurma yetkisini alan CHP, siyasal istikrarı sağlama konusunda başarılı olamamış ve dönem boyunca CKMP, AP ve YTP'nin de içinde olduğu farklı iktidar oluşumları denenmiştir. DP mirasına sahip çıkmaya çalışan AP'yi pasifize etme girişimleri istenilen sonucu vermemiş ve AP, Türk siyasetinde önemli bir aktör olduğunu göstermiştir. AP'nin yükselişinin yanı sıra 1965 seçim döneminde, 1961 Anayasası'nın tanıdığı siyasal özgürlüklerin etkisiyle, ideolojik bölünmeler ve hizipleşmeler net bir biçimde hissedilmeye başlamıştır. Hem sağ hem de sol parti ve örgütlerin söylemleri radikalleşmiş ve seçim şiddeti eylemlerine sebep olacak siyasî bir konjonktür oluşmuştur. Siyasî partilerin, sivil toplum örgütlerinin ve sivil vatandaşların ideolojik kutuplaşma eksenindeki şiddet eylemlerinin yanı sıra, hükümet de ideolojik temelli bazı seçim şiddeti uygulamalarına imza atmıştır. Kısacası bu dönem seçim şiddeti açısından zengin bir içerik sunmaktadır.

Bu dönemin sağ eğilimli koalisyon hükümeti, Türkiye'deki sol örgütlerin yükselişinden rahatsız olmuş ve bundan dolayı "aşırı sol ile mücadele" başlığı altında birçok kabine toplantısı düzenlemiştir. Özellikle CKMP kontenjanından İçişleri Bakanı olarak göreve gelmiş olan İsmail Hakkı Akdoğan'ın "Aşırı sol milli düşmandır, yılanın başını ufakken ezmek şarttır" (Milliyet, 04.07.1965) söylemi ile hükümetin aşırı cereyanlara karşı tüm hukukî kaideleri kullanacağına yönelik açıklaması (Cumhuriyet, 10.07.1965), mevcut iktidarın sola karşı tutumunu ortaya koymaktadır. Ancak genel itibarıyla baktığımızda bu dönemde devletin devlet-dışı aktörlere yönelik "seçim şiddeti" kapsamına girecek çok az uygulaması bulunmaktadır. Bunlar genellikle Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (TÜRK-İŞ) yönelik müdahalelerdir. TÜRK-İŞ hâlihazırda Meclis'te olan bazı milletvekillerini "işçi karşıtı" olarak ilan etmiş ve yayınladığı "Kara Liste" isimli broşüründe bu vekillerin

tekrar seçilememesi için ülke genelinde bir propaganda yürüteceğini açıklamıştır (Milliyet, 31.05.1965; Milliyet, 29.07.1965). Bunun üzerine, hazırlanan kara listeye binaen TÜRK-İŞ genel merkezinde arama yapılması ve inceleme başlatılması (Cumhuriyet, 20.08.1965), kolluk kuvvetleri aracılığıyla Tokat'ta TÜRK-İŞ'e ait bir arabanın aranması ve sendikaya ait el ilanları ve broşürlere el koyulup sendika üyelerinin nezarete atılması (Milliyet, 29.08.1965) ve Konya'daki işçi mitinginde TÜRK-İŞ'in kara listeye aldığı adaylara oy verilmemesi amacıyla dağıttığı pankart ve bildirilerin "seçim suçu" gerekçesiyle toplatılması (Milliyet, 05.10.1965) devletin bir STK'ya yönelik somut müdahaleleri olarak göze çarpmaktadır.

Bu dönemin seçim şiddeti açısından en belirgin karakteristiği, parti sempatanlarının ve siyasî aktörlerin dâhil olduğu şiddet eylemleri ekseninde şekillenmesidir. İlk olarak siyasî aktörlerden siyasî aktörlere karşı gelişen şiddet olaylarına bakacak olursak; Silifke'de 50 tane AP teşkilat üyesinin TİP ilçe başkanlığı üyelerine saldırması (Cumhuriyet, 04.07.1965); Bir ilçede oy sayımı yapılırken sandık görevlileri arasında çıkan arbedede iki kişinin ölmesi ve 3 kişinin ağır yaralanması (Cumhuriyet, 11.10.1965) gibi olaylar örnek gösterilebilir.

Sivil parti sempatanlarından siyasî aktörlere yönelik şiddet eylemlerine baktığımızda ise TİP'in Bursa il merkezindeki parti binasının milliyetçilerden ve Komünizmle Mücadele Derneği mensuplarından oluşan 500 kişi tarafından basılması (Milliyet, 05.07.1965); AP'li sempatanların TİP'li 3 milletvekili adayını dövmesi (Milliyet, 21.09.1965); AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in Malatya mitinginde konuşturulmaması amacıyla CHP sempatanları tarafından sabote edilmesi (Cumhuriyet, 01.10.1965); Kayseri'de konuşma yapan TİP adayının mitinginin 250-300 kişilik bir grup tarafından basılmak istenmesi (Milliyet, 05.10.1965); AP Isparta senatörü ve AP milletvekili adayının bir açık hava toplantısında yuhalanması ve taşlanması (Milliyet, 06.10.1965) en belirgin olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Parti sempatanları arasındaki şiddet eylemlerine örnek olarak ise AP'li bir milletvekilinin bağımsız bir milletvekili adayını komünistlikle suçlaması üzerine iki tarafın parti taraftarlarının kavga etmesi (Milliyet, 05.10.1965); Adıyaman'ın Gölbaşı ilçesinde bir partilinin oy verme sürecine müdahale etmek istemesi üzerine taraflar arasında silahlı ve silahsız çatışmalar yaşanması (Milliyet, 11.10.1965); Gaziantep'te bir kadının oy pusulalarını yırtması üzerine çıkan kavgada 7 kişinin yaralanması (Milliyet 11.10.1965); Diyarbakır'da bir sandık görevlisinin parti sempatanları tarafından bıçaklanması (Milliyet 11.10.1965) gibi olaylar verilebilir.

Tablo 2: 1965 Seçimleri Seçim Şiddeti Profili

Seçim Şiddeti Kategorisi	Uygulayan	Etkilenen	Eylem Tipi
Devletten-Devlet Dışı Aktöre	Kolluk Güçleri	Sivil Toplum Kuruluşları	Baskı
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siyasî Aktör	Siyasî Aktör	Fiziki Saldırı
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siyasî Aktör	Saldırı, Sözlü Taciz, Zorlama, Baskı
Devlet Dışı Aktörden- Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siviller	Fiziki Saldırı

4.1.3. 1969 Seçimleri

1965 Seçimlerinden AP'nin zaferle çıkmasının ardından, ordunun siyaset ile ilişkisi dengelenmiş ancak ideolojik bölünmeler daha da keskinleşmiştir. Özellikle sağ-sol çatışmasının çok daha radikal olaylarla kendini hissettirdiği bu dönemde, radikal öğrenci gruplarının ortaya koyduğu şiddet eylemleri döneme damgasını vurmuştur. Şiddet eylemlerinin geneline baktığımızda radikal sol örgütlerin ve öğrenci kulüplerinin ön planda olduğu görülmektedir. Ancak milliyetçi-mukaddesatçı damardan beslenen bazı gençlik örgütleri de radikal eylemlerde bulunmaktan geri durmamıştır. Kısacası 1969 seçimlerine doğru gidilen bu ortamda seçim şiddeti, devlet-dışı aktörlerin eylemleri etrafında kendini göstermiştir.

Bu dönemin en önemli karakteristiği, siyasal şiddetin doruk noktasına ulaşmasıdır. Üniversitelerin radikal sol gruplar tarafından işgal edilmesi, radikalleşmiş sağ grupların “komünizm karşıtlığı” ekseninde sol gruplarla silahlı çatışmaya girmesi ve devletin kolluk kuvvetleriyle özellikle sol örgütlere şiddetli bir biçimde müdahale etmesi gibi olaylar siyasal şiddetin bu döneme yansımaları olarak göze çarpmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan siyasal şiddet olayları çoğunlukla öğrenci gruplarının salt ideolojik savaşları temelinde şekillenmiş olsa da, seçimi etkileme amacıyla ortaya çıkan belli başlı şiddet eylemlerine de rastlanmaktadır. Sol grupların genel itibarıyla bir siyasî bağlantısı olmamakla birlikte, Alparslan Türkeş'in önderliğinde eğitilen “komando” müstear isimli gençlerin eylemleri,

siyasal şiddeti bir seçim şiddetine dönüştüren en önemli unsur olarak göze çarpmaktadır. FKF İstanbul şubesine komandoların baskın düzenlemesi (Cumhuriyet, 09.05.1969); tabancalı, bıçaklı ve sopalı 200 komandonun bir öğrenci yurduna saldırması sonucu 8 öğrencinin bıçakla ağır yaralanması (Cumhuriyet, 04.06.1969) komandoların karıştığı şiddet eylemlerine örnek olarak gösterilebilir.

AP'li bir muhtarın siyasî tahrik nedeniyle bir genci öldürmesi (Cumhuriyet, 14.07.1969) Diyarbakır'da AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in konuşması esnasında YTP'li ve AP'li parti sempatanlarının çatışması sonucunda 5 kişinin yaralanması (Milliyet, 08.10.1969) siviller arasında gelişen olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu dönemde sivillerden siyasî aktörlere yönelik gelişen olaylara baktığımızda da sadece bir tane seçim şiddeti eylemine rastlanmıştır. Bu olay, 30 tane FKF mensubunun Bülent Ecevit'i tartaklaması dolayısıyla Ecevit'in Tüm Öğretmenler Sendikası (TÖS) kongresindeki konuşmasını gerçekleştirememesidir (Milliyet, 11.07.1969).

Tablo 3: 1969 Seçimleri Seçim Şiddeti Profili

Seçim Şiddeti Kategorisi	Uygulayan	Etkilenen	Eylem Tipi
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siyasî Aktör	Siviller	Fiziki Saldırı
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siviller	Fiziki Saldırı
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siyasî Aktör	Fiziki Saldırı

5. 1971-1980 dönemi genel seçimlerde seçim şiddeti

12 Mart 1971 tarihindeki muhtıra ile Türkiye siyasetinde bir kez daha askerî müdahale yaşanmış ve bürokratik elitin siyasal alan üzerindeki denetimi yeniden sahnelenmeye başlamıştı. Muhtıra öncesinde ideolojik kutuplaşmanın sahadaki önemli temsilcileri olarak nitelendirilebilecek isimler ve örgütler etkinliklerini kaybetmişlerdi. Muhtıra öncesinde etkin konumda olan bazı kişi ve aktörlerin yeniden sahneye çıkabilmesi 1974 yılındaki af ile mümkün olacaktı. Dolayısıyla 1973 yılındaki seçimler, seçim şiddeti açısından

değerlendirildiğinde hem nitelik hem de nicelik olarak nispeten sakin bir atmosferde gerçekleştirildi.

5.1. 1973 seçimleri

1973 seçimlerine gidilen sürece seçim şiddeti kapsamında bakıldığında ilk elde, yoğunluğu farklı olmakla birlikte 1961 seçimlerindeki bürokratik elit denetimini burada da görmek mümkündür. Dolayısıyla devletten devlet dışı aktörlere şeklinde gerçekleşen seçim şiddeti örnekleri söz konudur. Bu kapsamda, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur tarafından yapılan bir açıklamada seçim sonrasında göreve gelecek hükûmetin geçmişten ders alarak faaliyet göstermesi gerektiğini ifade etmesi (Cumhuriyet, 03.05.1973); sınıf ve din temelli siyasal faaliyetlerin şiddet kullanılarak ve düzeni yıkıcı şekilde gerçekleştirilmesi konusunun da görev alanı içerisinde yer aldığı Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kurulması (Milliyet, 11.05.1973); geniş yetkilere sahip sıkıyönetim komutanlıklarının seçim öncesinde de faaliyet göstermesi gibi örneklerden bahsetmek mümkündür. Bu örnekler her ne kadar doğrudan bir eylemi ifade etmese de bürokratik elitin doğrudan ya da dolaylı yoldan belirleyici olduğu mekanizmaların seçim sürecinde seçmen ve siyasal partilerin faaliyetlerini kısıtlayıcı bir niteliğe sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu cümleden hareketle 1973 seçimlerinde devletten devlet dışı aktörlere yönelik gerçekleşen seçim şiddeti örneklerinin eylem türü açısından "askeri duruş sergileme" ve "tehdit" şeklinde yaşandığı söylenebilir.

Devlet aygıtlarının denetimi dışında seçim öncesinde; partili isimlerin etkilenen, parti sempatanlarının (sivil vatandaşlar) da eylemi gerçekleştiren olarak yer aldığı şiddet olayları ile de karşılaşmıştır. Bülent Ecevit'in Erzurum'daki konuşmasında, komanda olarak adlandırılan milliyetçi gençlerin protesto gösterileri sonucunda iki taraf arasında meydana gelen olaylar (Milliyet, 09.07.1973); Bülent Ecevit'in Isparta'da gerçekleştirdiği seçim mitinginde yaklaşık 200 kişi tarafından Ecevit'in de içinde yer aldığı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) konvoyuna bıçak, taş, şişe gibi araçlar kullanılarak "Komünist Ecevit" sloganları ile gerçekleştirilen saldırı (Cumhuriyet, 28.09.1973); Süleyman Demirel'in Ordu ve Sivas'taki mitinglerinde ses sistemine yönelik saldırılar (Cumhuriyet, 28.09.1973; Milliyet, 01.10.1973) "devlet dışı siyasal aktörden devlet dışı sivil aktöre yönelik eylemler" kapsamında değerlendirilebilecek örneklerdir.

1973 seçimlerinde ayrıca, sivil vatandaşlardan yine sivil vatandaşlara yönelik seçim merkezli şiddet olayları ile de karşılaşmıştır. Seçim şiddetinin bahsedilen bu türüne örnek olarak, sabah namazı sonrasında vatandaşları Millî Selamet Partisi (MSP) lehine oy kullanmaya davet

eden bir din görevlisinin tartaklanması (Cumhuriyet,13.10.1973); oy verme gününde Giresun, Gaziantep, Mardin gibi illerde farklı partileri destekleyen vatandaşlar arasında çıkan ve silahların kullanıldığı olaylarda can kayıplarının yaşanması (Cumhuriyet, 15.10.1973) gibi olayları vermek mümkündür.

Tablo 4: 1973 Seçimleri Seçim Şiddeti Profili

Seçim Şiddeti Kategorisi	Uygulayan	Etkilenen	Eylem Tipi
Devletten-Devlet Dışı Aktöre	Ordu, Yargı	Siyasî Aktör	Tehdit, Baskı
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siyasî Aktör	Saldırı, Sözlü Taciz
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siviller	Fiziki Saldırı

Daha önce de bahsedildiği gibi 1973 seçimleri askerî müdahale sonrasında bürokratik elitin bireyler ve kurumlar eliyle sistemi denetim altında tuttuğu bir siyasal atmosferde gerçekleştirildiğinden seçim şiddeti kapsamında değerlendirilebilecek örnek sayısı oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte 1974 yılında getirilen af sonrasında siyaset sahnesi yine ideolojik kutuplaşmalara açılmış ve bu durum seçim şiddeti olarak sahaya da yansımıştır.

5.2. 1977 Seçimleri

1977 erken seçimleri istikrarsız koalisyon hükûmetlerinin görev yaptığı bir dönemin sonrasında gerçekleştirilmiştir. İdeolojik kutuplaşmanın MC hükûmetleri döneminde keskinleştiği ve kimi grupların gücünü artırdığı bir dönemin sonrasında gerçekleştirilen seçimler, süreci etkilemeye yönelik çok sayıda şiddet eylemine sahne olmuştur.

1977 seçimlerine gidilen süreçte erken seçim kararının alınmasında şiddet olayları belirleyici değildir. Seçim kararında daha çok koalisyon ortakları arasındaki fikir ayrılıkları belirleyici olmuştur. Ancak seçim kararının alınmasından önce kimi muhalif parti ve oluşumların şiddet olaylarını gerekçe göstererek seçim çağrısı yaptığı görülmektedir. Ayrıca her ne kadar seçim kararının alınmasında şiddet temel belirleyici olmasa da mevcut şiddet ortamı seçimlerin güvelliğini ve hükûmetin seçim sürecini yönetebilirliğini tartışmalı kılmıştır. Bu cümleden hareketle seçim kararı alınmadan önce yaşanan şiddet olaylarını kısaca işlemek faydalı olacaktır.

Milliyetçi gençler tarafından CHP'nin Balıkesir Havran İlçesi lokaline yapılan bıçak ve sopalı saldırıda altı kişinin yaralanması (Milliyet, 07.12.1976); yine MHP'li komandolar tarafından Erzurum Pasinler'de aralarında CHP yöneticilerinin de bulunduğu gruba yönelik gerçekleştirilen fizikî saldırı (Cumhuriyet, 13.12.1976); MHP Ankara İlçe Merkezi'ne yönelik patlayıcı madde kullanılarak gerçekleştirilen saldırı eylemi (Milliyet, 13.12.1976); İstanbul'da yaşanan farklı saldırılarda polis memurlarının yaralanması ve duvara yazı yazmak isteyen grup ile polis arasında çıkan çatışmadan bir polisin yaralanması (Milliyet, 07.12.1976; Cumhuriyet, 16.12.1976) gibi eylemler seçim öncesi şiddet olaylarına örnek olarak verilebilir. Bu örnekler her ne kadar çalışma kapsamında çizilen çerçeve içerisinde seçim şiddeti olarak tanımlanamasa da seçim sürecine girilen atmosfer hakkında aktörler ve eylemler açısından yol gösterici niteliktedir.

1977 yılının seçim sürecinde şiddet olaylarının hedefinde büyük oranda siyasal parti liderleri yer almaktaydı. Çalışmada benimsenen teorik terminolojiyle söylemek gerekirse daha çok devlet dışı sivil aktörlerden devlet dışı siyasal aktörlere yönelik eylemlerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Özellikle CHP lideri Ecevit'in seçim mitingleri çok ciddi şiddet olaylarına sahne olmuştur. Örneğin Tokat Niksar'da gerçekleştirilen mitingin öncesinde ve sonrasında MHP'li komandolar tarafından silahlı ve taşlı saldırı gerçekleştirilmiş, saldırılarda Ecevit'in içerisinde yer aldığı seçim otobüsü hedef alınmıştı (Milliyet, 27.04.1977). Ecevit'e yönelik benzer bir saldırı Gümüşhane'nin Şiran ilçesinde gerçekleşti ve yine silah, taş, sopa gibi araçların kullanıldığı eylemde çok sayıda kişi yaralandı (Cumhuriyet, 28.04.1977). Aktör ve eylem biçimi açısından neredeyse bire bir örtüşen bir başka saldırı da Erzincan'da gerçekleştirildi ve medyada yer alan haberlerde CHP konvoyuna Ülkü-Bir, Ülkü-Tek, Büyük-Ülkü gibi derneklerden ateş açıldığı iddia edildi (Cumhuriyet, 29.04.1977). Yine Ecevit'in Malatya'da gerçekleştirdiği miting sırasında patlayıcı madde atıldı (Cumhuriyet, 22.05.1977). Elbette ki siyasal liderlere yönelik saldırılar sadece Ecevit ile sınırlı değildi. Örneğin AP lideri Süleyman Demirel'in Uşak ili Sivasslı ilçesinde gerçekleştirdiği seçim mitinginde de şiddet olayları yaşanmış ve Demirel seçim otobüsü üzerinde konuşma yaptığı sırada kendisine yönelik taşlı bir saldırı düzenlenmişti (Cumhuriyet, 25.05.1977). Bir başka örnekte ise Hacıbektaş'ta MHP lideri Alparslan Türkeş'in konvoyuna yönelik taşlı saldırı sonrasında Türkeş yolunu değiştirmek zorunda kalmıştı (Milliyet, 22.05.1977).

Siyasal partilere yönelik saldırılar sadece liderler ve mitinglerle sınırlı değildi. Çorum Osmancık'ta CHP ilçe binasına yönelik saldırı (Milliyet, 27.04.1977); CHP Üsküdar ilçe binasına MHP'li komandolar tarafından gerçekleştirilen saldırı; Fethiye'de seçim gezisinden

dönen CHP konvoyuna ateş açılması (Cumhuriyet, 22.05.1977a); MSP Isparta milletvekili adayı Muammer Dolmacı'nın Isparta'nın Senirkent ilçesindeki mitinginde Süleyman Demirel'e ihanet ettiği gerekçesiyle saldırıya uğraması (Cumhuriyet, 22.05.1977b); Mardin'de CHP milletvekili Ahmet Türk'ün içerisinde bulunduğu konvoya yapılan silahlı saldırıda 6 kişinin, Antalya'da ise AP konvoyuna yapılan saldırıda 3 kişinin ağır yaralanması (Milliyet, 27.05.1977); seçim sonrasında hükûmetin kurulma sürecinde çeşitli illerdeki MHP binalarına patlayıcı madde kullanılarak yapılan saldırı (Milliyet, 12.06.1977) gibi olaylar ile sivil isimlerden (parti sempatanlarından) siyasal partiler ile resmî ilişkisi olan kişi ve/veya mekânlara yönelik saldırılar örneklendirilebilir.

1977 yılında seçim şiddeti sadece siyasal partilere yönelik olarak gerçekleşmiyor; partilere sempati duyan sivil vatandaşlar arasındaki şiddet olaylarına da sıklıkla rastlanıyordu. MSP'nin Amasya mitingini izlemek için Samsun'dan gelen gençleri taşıyan otobüse ateş açılması sonucu bir kişinin ağır yaralanması (Milliyet, 28.04.1977); İstanbul'da AP'nin seçim afişlerini asan bir gencin silahla vurulması (Milliyet, 12.05.1977); Ankara, Adana gibi illerde CHP afişi asan gençlerin silahlı saldırıya uğraması (Milliyet, 15.05.1977a); İzmir'de CHP'lilere Gaziantep'te de AP'lilere yönelik silahlı saldırılarda iki kişinin hayatını kaybetmesi (Cumhuriyet, 26.05.1977); Isparta ve Burdur'da AP'liler ile MSP'lilerin çatışması sonucunda 4 kişinin yaralanması (Milliyet, 26.05.1977a); Konya'da MSP'liler ile AP'liler arasında çıkan çatışmada bir kişinin bıçaklanarak hayatını kaybetmesi (Milliyet, 30.05.1977); seçim gününde Hatay, Sakarya, İstanbul, Aydın, Adana, Balıkesir, Çorum, Şanlıurfa gibi illerde sivil vatandaşlar arasında yaşanan ve tabancaların, taş ve sopaların kullanıldığı olaylarda 24 kişinin yaralanması bir kişinin de yaşamını yitirmesi (Milliyet, 06.06.1977) vb. olaylar siyasal alandaki kutuplaşmanın sivil vatandaşlar arasında da hissedildiğini ve bunun da seçim şiddeti olarak sahaya yansıdığını göstermektedir.

1977 seçimleri siyasal parti liderlerinin de seçim şiddetinin uygulayıcısı konumunda olması açısından özgün bir niteliğe sahiptir. Ancak çalışmanın kavramsal kısmındaki anlatıma geri dönerek belirtmek gerekirse siyasal parti liderlerinin seçim şiddetinin uygulayıcısı konumunda yer alırları söylem düzeyi ile sınırlı kalmış, bir diğer ifadeyle şiddet ortamı üzerinden üretilen söylem ile seçmen tercihinin yönlendirilmesi amaçlanmıştır. Lider söylemlerinde öne çıkan tema, siyasal alandaki şiddet ortamının kendilerine verilecek oylar ile son bulacağına dile getirilmesidir. Erzurum'daki seçim mitinginde süreçteki şiddet olaylarının üzerinde uzun uzun duran AP lideri Demirel, "... Son pişmanlık fayda vermez. Biz görevimizi yapıyoruz. Huzur, dirlik, düzenlik, istikrar ve refah isteyen milletimiz,

bunların hepsine layıktır. Halk Partisi bunların hepsini millete çok görür. Öyleyse milletçe yapılacak iş bellidir. Halk Partisi, milletten bir daha şamar yemelidir." (Milliyet, 15.05.1977b) ifadeleriyle toplumsal istikrar ve barış ortamını partisinin sağlayabileceğinden hareketle seçmen tercihini tarafına çekmeye çalışmıştır. Samsun'da da aynı doğrultuda bir açıklama yapan Demirel, anne ve babalara seslenerek gençlerin mağdur olduğu anarşi ortamının AP'ye verilecek oylar ile ortadan kaldırılacağına işaret etmiştir (Milliyet, 16.05.1977). Benzer içerikte açıklamalar Ecevit tarafından da dile getirilmiştir. Örneğin Adana'da bir konuşma yapan Ecevit, kendilerinin 1974 yılında barış içinde bir Türkiye teslim ettiklerinden bahsederek "...Şimdi kardeş kavgalarıyla bölünmüş, siyasal cinayetlerden ve evlat açısından yasa gömülmüş Bir Türkiye var." ifadelerini kullandıktan sonra seçim sonrası CHP iktidarının bu ortama son vereceğini dile getirmiştir (Cumhuriyet, 16.05.1977).

Seçime gidilen süreçte en kanlı eylemlerden biri 1 Mayıs 1977 tarihinde gerçekleşmiştir. Seçim öncesinde CHP'ye destek vereceklerini açıklayan (Milliyet, 26.04.1977b) DİSK, TÜRK-İŞ gibi örgütlenmeler sol siyasetin iktidara yönelik ekonomik ve ideolojik karşı çıkışlarını kitlesel bir gösteride sahnelemek amacıyla 1 Mayıs 1977'de Taksim Meydanı'nda bir miting organize etti. Mitingde DİSK Başkanı Kemal Türkler'in konuşma yaptığı sırada silah sesleri duyulmaya başladı ve kitlenin üzerine ateş açıldı. Güvenlik güçlerinin de olaya müdahalesi korku ve panik havasını büyüttü. Olaylar neticesinde 34 kişi yaşamını yitirirken 100'lerce kişi yaralandı.

1977 seçimlerinde seçim şiddeti kapsamında değinilmesi gereken özgün bir diğer örnek Mardin'de yaşanmıştır. Çalışmanın kavramsal kısmında yerel ilişkilerin de seçim şiddeti üzerinde belirleyici olabileceği ifade edilmişti. Seçim şiddetinin bu türüne verilebilecek bir örnek olarak Mardin'de Türk ailesi ile Necimoğlu ailesi arasındaki kan davasının seçim sürecine yansıdığı görülmüştür. Mardin Milletvekili Ahmet Türk seçimlere katıldığı CHP için gerçekleştirdiği seçim gezisi sırasında, AP Mardin milletvekili adayı Nurullah Necimoğlu'nun konvoyu ile karşı karşıya gelmiş ve çıkan çatışmada Nurullah Necimoğlu'nun da aralarında olduğu dört kişi hayatını kaybetmiştir (Cumhuriyet, 28.05.1977).

Tablo 5: 1977 Seçimleri Seçim Şiddeti Profili

Seçim Şiddeti Kategorisi	Uygulayan	Etkilenen	Eylem Tipi
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siyasî Aktör	Siyasî Aktör	Fiziki Saldırı(Ateşli Silah Kullanımı Dahil)
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siyasî Aktör	Saldırı(Ateşli Silah ve Patlayıcı Madde Kullanımı Dahil)
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siviller	Fiziki Saldırı(Ateşli Silah Kullanımı Dahil)
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siyasî Aktör	Siviller	Tehdit, Zorlama
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Feodal Aktör/Aşiret	Feodal Aktör/Aşiret	Fiziki Saldırı

6. Sonuç

Bir siyasal katılım yöntemi olarak seçimler, politik iktidarın belirlenmesi açısından vazgeçilmez bir araçtır. Özellikle demokratik gelişimini tamamlamış ülkeler, hukukî açıdan teminat altına alınmış olan seçimlerin bu belirleyici gücüne riayet etmektedirler. Ancak demokratikleşme hususunda sancılı dönemler geçiren bazı toplumlarda seçimler, siyasal şiddetin baş gösterdiği son derece güvensiz bir ortamda gerçekleşebilmektedir. Siyasal şiddetin alt kategorisi olarak değerlendirebileceğimiz seçim şiddeti, bu tip demokratikleşmemiş ülkelerin seçim dönemlerinde ortaya çıkmaktadır. Seçim sonucunu şekillendirmek ve seçmenlerin oy verme davranışlarını etkileyebilmek maksadıyla ortaya çıkan saldırı, tehdit, zorlama, askerî duruş sergileme gibi şiddet içeren yöntemlerin fiziksel ve/veya psikolojik bir baskı unsuru olarak kullanılması, seçim şiddetinin ortaya çıktığının temel göstergesidir. 1960-1980 döneminde gerçekleşen Türkiye'deki genel seçimler de bu açıdan zengin bir içeriğe sahiptir. İdeolojik hizipleşmelerin keskinleştiği ve politik açıdan radikalleşme eğilimlerinin yoğun bir şekilde hissedildiği bu dönem, eylemler, aktörler ve

şiddet tipleri açısından seçim şiddetinin özgün biçimlerini gözlemleyebildiğimiz bir tarihsel kesit olarak karşımıza çıkmıştır.

1960 Darbesi sonrası dönemde ordunun siyaset üzerindeki ağırlığı net bir biçimde hissedilmiş; 1961 genel seçimleri de bu baskı atmosferinde gerçekleşmiştir. Bu durum, 1961 seçimlerinde devletten/ordudan siyasî partilere yönelik seçim şiddeti olaylarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1961 seçim şiddeti olaylarının en önemli karakteristiğini oluşturan bu seçim şiddeti biçimi, tutuklama, tehdit, zorlama, askerî duruş sergileme gibi seçim şiddeti biçimleriyle kendisini göstermiştir. Bunun yanı sıra, ordunun DP'ye ve Yassıada yargulamalarına ilişkin çizdiği sınırın aşılması koşuluyla özgür bir seçim atmosferine izin vermesi farklı nitelikte seçim şiddeti olaylarının yaşanmasına fırsat vermiştir. Bunlar sivillerden devlete, siyasî aktörlere ve yine sivillere yönelik tehdit ve saldırı olayları; siyasî aktörlerden siyasî aktörlere yönelik saldırı olayları olarak cereyan etmiştir. Kısacası 1961 genel seçimleri seçim şiddeti açısından değerlendirildiğinde, özellikle militarize olmuş yani ordunun belirleyiciliğindeki devletin, büyük oranda baskı ve tehdit mekanizmasını işleterek süreci kontrol etmek istediği görülmüştür. Devletin aktör konumunda olmadığı seçim şiddeti olayları ise fiziksel saldırılar şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

1961 seçimlerinde belirleyici konumda olan ordu, AP'nin siyasal alandaki yükselişine engel olamamış ve 1965 seçimlerine gidilen dönemde sağ siyasetin bileşenlerinin iktidardaki ağırlığının artmasını engelleyememiştir. Bu seçim dönemi sağ ve sol siyasetin ideolojik ve politik açıdan hizipleştiği bir siyasal konjonktüre sahne olmuştur. İktidardaki sağ koalisyonun yükselen sol siyasete yönelik baskısı net bir biçimde hissedilmiştir. Bu minvalde ortaya çıkan devletten devlet-dışı aktörlere yönelik kolluk gücü kullanımı, özellikle TÜRK-İŞ'e yönelik baskı ve tehdit uygulamaları ekseninde bir seçim şiddetine dönüşmüştür. Diğer yandan, sivil siyasetin güçlendiği bu dönem, siyasî aktörler arasında ortaya çıkan saldırı eylemleri; sivillerden siyasî aktörlere yönelik saldırı, baskı ve zorlamalar; sivil parti sempatanları arasındaki saldırı eylemleri; ve yine sivillerden siyasî aktörlere yönelik fiziksel saldırı olayları gibi çeşitli seçim şiddeti uygulamalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1969 seçimlerine gidildiği dönemde ise AP iktidarı ile ordu arasındaki ilişkinin dengelendiğini ve siyasetin olabildiğince sivilleştiğini söylemek mümkündür. Ancak bu sivilleşme eğilimleri, ideolojik ve politik kutuplaşmaların keskinleşmesine ve sağ-sol çatışması ekseninde gelişen siyasal şiddet eylemlerinin doruk noktasına ulaşmasına neden olmuştur. 1969 dönemi genel seçim döneminde siviller arasındaki siyasal şiddetin seçimle ilişkili olmayan bir yapıda olması, dönemin seçim şiddeti açısından güdük kalmasına neden

olmuştur. Buna rağmen seçim şiddetine ilişkin bazı olaylar kendini göstermiştir. Bu dönemin en önemli özelliği, baskı veya tehdit gibi seçim şiddeti tiplerinin değil, yalnızca fiziksel saldırılar ekseninde gelişen seçim şiddeti vakalarının gerçekleşmiş olmasıdır. Siyasî partilerden sivillere yönelik eylemlere baktığımızda MHP’li komandoların başrolde olduğu fiziksel saldırı vakalarına rastlanmaktadır. Ayrıca sivillerden sivillere ve siyasî aktörlere, siyasî aktörlerden de yine siyasî aktörlere yönelik gelişen tüm bu seçim şiddeti olayları “fiziksel saldırı” biçiminde ortaya çıkmıştır.

Askerî bürokratik elitlerin, 1971 yılında verdikleri bir muhtırayla siyasî alana tekrar müdahale etmesi, 1973 yılında gerçekleşen seçimlerin ordu kontrolünde geçmesine neden olmuştur. 1973 seçimleri, askerî müdahale sonrası bir geçiş dönemi olması ve ideolojik kutuplaşmanın öne çıkan aktörlerinin çok büyük oranda tasfiye edilmesi nedeniyle seçim şiddeti açısından kısır kalmıştır. Ordunun baskın olduğu bu konjonktürde, özellikle devletin/ordunun siyasî aktörlere yönelik söylem düzeyindeki tehditleri ve baskıları, seçim şiddet açısından ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte sıkıyönetim uygulaması ve siyasal alandaki faaliyetler üzerindeki bir denetim aracı olarak DGM'lerin varlığı seçim şiddetinin farklı bir boyutuna işaret etmektedir. Ayrıca sivil parti sempatanları arasındaki saldırı olayları ve bunların siyasî aktörlere yönelik gerçekleştirdiği fiziksel saldırı vakaları da dönemin diğer seçim şiddeti tipleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1977 seçimlerine gidilen dönemde ideolojik kutuplaşmaların ve siyasal şiddet olaylarının radikalleştiği net bir şekilde görülmektedir. Bu dönemde alınan erken seçim kararının koalisyon bileşenlerinin anlaşmazlığı sonucu ortaya çıkmış olmasına rağmen, seçim dönemi öncesinde yaşanan radikal şiddet eylemleri de partilerin erken seçim yapılması için hükümet üzerinde baskı kurmasına neden olmuştur. Bu dönemin seçim şiddeti profili, ağırlıklı olarak siyasî aktörlere yönelik şiddet eylemleri ekseninde şekillenmiştir. Sivil parti sempatanlarının siyasî aktörlere yönelik saldırılarına yine siyasî aktörler arasındaki saldırı eylemleri eşlik etmiştir. Ayrıca parti sempatanları arasındaki fiziksel şiddet olayları da dönemin seçim şiddeti tiplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu dönemin kendine özgü iki seçim şiddeti tipi bulunmaktadır. Bunlardan ilki siyasî aktörlerden sivillere yönelik seçim şiddeti olaylarıdır. Bu olaylar fiziksel şiddet olarak değil, tehdit ve baskı kategorisinde değerlendirilebilecek siyasî söylemler düzeyinde kendini göstermiştir. İkincisi, feodal/yerel ilişkiler bağlamında ortaya çıkan bir seçim şiddeti vakasının tespit edilmesidir. Bu dönem ayrıca eylem tipi açısından da diğer dönemlerden ayrılmakta ve bu seçimlerde ateşli silahların ve patlayıcı maddelerin kullanımına ağırlık verildiği görülmektedir.

1960-1980 dönemi Türkiye siyaseti seçim şiddeti açısından genel olarak analiz edildiğinde askerî müdahaleler sonrasında gerçekleştirilen ilk seçimlerde başta ordu olmak üzere devlet mekanizmasının uygulayıcı konumda olduğu görülmektedir. Ancak devlet mekanizmasının uygulayıcı konumu sadece ordu ile sınırlı değildir. Yargı mekanizmasının (DGM, Örfî İdare Mahkemesi, Ağır Ceza Mahkemeleri) ve kolluk güçlerinin de bu kapsamda değerlendirilmesi mümkündür. Devlet dışı aktörlerin seçim şiddeti içerisindeki konumu ele alındığında ise gençlik örgütlerinin ve sendikaların öne çıktığı görülmektedir. Özellikle sağ ve sol siyaset içerisinde konumlanan gençlik örgütleri seçim şiddetinin uygulayıcısı olarak dikkat çekmektedirler. Siyasal partiler ise özellikle liderler ve partili isimler bakımından seçim şiddetinden etkilenen konumunda yer almaktadırlar. Eylem tipi açısından değerlendirildiğinde devletin uygulayıcı konumda olduğu örneklerde tehdit, baskı, askerî duruş sergileme gibi eylem tipleri kaşımıza çıkmaktadır. Devlet dışı aktörlerin uygulayıcı konumda olduğu örneklerde ise 1977 seçimleri dışında çok büyük oranda fiziksel saldırıların uygulandığı görülmektedir. 1977 seçimleri ise ateşli silahların ve patlayıcı maddelerin yoğun kullanımı açısından dikkat çekicidir.

Nihai olarak bu çalışma, Türkiye'nin tarihsel açıdan özgün bir dönemini seçim şiddeti açısından incelemiş, 1960-1980 dönemine ilişkin dönemsel bir boşluğu doldurarak literatüre katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda bu çalışma, Türkiye'deki genel seçimlerin seçim şiddeti profilinin dönemsel açıdan incelenmesi bakımından ilk olması nedeniyle, bu alanda ortaya çıkabilecek çalışmalara da bir izlek oluşturmak suretiyle kapı aralayacaktır. Gerçekten de Türk siyasal yaşamı, demokratik kurumsallaşma süreci devam eden bir ülke olması nedeniyle, seçim şiddeti açısından geniş bir konu yelpazesine sahiptir. Özellikle 1980 sonrası dönemde Türkiye, bölgesel siyaset dinamikleri açısından seçim şiddeti kapsamında incelenebilecek zengin bir çalışma alanı olarak görülebilir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2013). Aşırı Milliyetçi Sağ. I. C. Shink, & E. A. Tonak içinde, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (s. 287-258). İstanbul: Belge Yayınları.
- Ahmad, F. (1994). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Aykol, H. (2010). *Türkiye'de Sol Örgütler Bölüne Bölüne Büyümek*. Ankara: Phoenix.
- Aykol, H. (2011). *Bölüne Bölüne İktidar Olmak: Türkiye'de Sağ Örgütler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Belge, M. (2013). Sol. I. C. Shink, & E. A. Tonak içinde, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (s. 243-286). İstanbul: Belge Yayınları.
- Birch, S., & Muchlinski, D. (2020). The Dataset of Countries at Risk of Electoral Violence. *Terrorism and Political Violence*, 32(2), 217-236.
- Birch, S., Daxecker, U., & Höglund, K. (2020). Electoral Violence: An introduction. *Journal of Peace Research*, 57(1), 3-14.
- Boone, C. (2011). Politically allocated land rights and the geography of electoral violence: The Case of Kenya in the 1990s. *Comparative Political Studies*, 44(10), s. 1311-1342.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar Türkiye'de Siyasî İdeolojiler*. İstanbul: İletişim.
- Cumhuriyet. (1961, 05 13). Gürsel'in Kuyruklara ve Yeni Partilere İhtarı.
- Cumhuriyet. (1961, 06 24). Yassıada Davalarının Kararları Seçimden Evvel Açıklanacak.
- Cumhuriyet. (1961, 05 16). Burdur'da DP Rumuzunu Taşıyan İnkılap Aleyhtarı Beyannameler Ele Geçirildi.
- Cumhuriyet. (1961, 08 16). Meclisin Gürültülü Toplantısı.
- Cumhuriyet. (1961, 09 06). Parti Liderleri Dün Milli Antlaşmayı İmzaladılar.
- Cumhuriyet. (1961, 09 08). İnkılap Aleyhtarı 14 Kişi Nezarete Atıldı.
- Cumhuriyet, (1961, 10 08). AP İzmir İl Başkanı Aynı Anda Tahliye ve Tevkif Edildi.
- Cumhuriyet, (1961, 09 07). Basın Dün Bir Yuvarlak Masa Toplantısı Yaptı.
- Cumhuriyet, (1961, 06 10). Siirtte CHP ile YTP Mensupları Arasında Meydan Kavgası Oldu.
- Cumhuriyet, (1965, 07 10). Aşırı Cereyanlar Görüldü.
- Cumhuriyet, (1965, 08 20). TÜRK-İŞ Genel Merkezi Arandı.
- Cumhuriyet, (1965, 07 04). AP'liler TİP'lilere Taşla Saldırdı.
- Cumhuriyet, (1965, 10 01). AP-CHP Çatışmasını Polis ve Jandarma Güç Önledi.
- Cumhuriyet, (1965, 07 05). Bursa TİP Kongresinde Delejelere Hücum Edildi.
- Cumhuriyet, (1969, 05 09). Fikir Kulüpleri Federasyonu Tahrip Edildi.
- Cumhuriyet, (1969, 06 04). Komandolar Bir Öğrenci Yurdunu Bastı.
- Cumhuriyet, (1969, 07 14). Kendisini Kaybeden AP'li Muhtar Bir Genci Vurdu.
- Cumhuriyet. (1973, 05 03). Batur: Ders Alınmış Olarak Rejim Yürüyecek.
- Cumhuriyet. (1973, 10 13). Camide MSP Propagandası Yapan Din Adamı Tartaklandı.
- Cumhuriyet. (1973, 09 28). Demirel Ordu'da Mikrofon Telleri Koparıldığı İçin Konuşmasını Tamamlamadı.

- Cumhuriyet. (1973, 09 28). Ecevit Ispartada Saldırıya Uğradı.
- Cumhuriyet. (1973, 15 10). Seçim Yüzünden 4 Kişi Öldürüldü.
- Cumhuriyet. (1976, 12 13). CHP Genel Sekreterini Komandolar Yaraladı.
- Cumhuriyet. (1976, 12 16). Olaylar Sürüyor: İki Polis 24 Kişi Yaralandı; 149 Öğrenci Gözaltında.
- Cumhuriyet. (1977, 05 22). Ecevit: "Halka Değil, Halkı Sömürenlere Kemer Sıktıracağız".
- Cumhuriyet. (1977, 05 16). Ecevit: Demirel Hesap Verecek.
- Cumhuriyet. (1977, 04 29). Erzincan'da Ecevit'e Ateş Açıldı, 10 Komando Gözaltında.
- Cumhuriyet. (1977, 05 22). Isparta'da MSP Adayı Dolmacı ve Arkadaşları Saldırıya Uğradı.
- Cumhuriyet. (1977, 05 22). Komandolar, CHP İlçe Binasını Tahrip Etiler.
- Cumhuriyet. (1977, 05 28). Mardin'de Türk ve Necimoğlu Aileleri Yine Çatıştı; 4 Kişi Öldürüldü, 8 Yaralı Var.
- Cumhuriyet. (1977, 05 26). Selçuk ve Antep'teki Olaylarda İki Kişi Öldürüldü.
- Cumhuriyet. (1977, 05 25). Sivaslı İlçesinde Çatışma Çıktı, 6 Kişi Yaralandı.
- Cumhuriyet. (1977, 04 28). Şiran'da Silahlı Saldırı Yinelendi.
- Çaha, Ö., & Baykal, Ö. (2021). Milli Görüş Hareketi ve Sivil Toplum. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 138-163.
- Çakır, R. (2005). Milli Görüş Hareketi. T. Bora, & M. Gültekingil içinde, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: İslamcılık* (Cilt VI, s. 544-575). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eroğul, C. (2013). Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971. I. Schink, & A. Tonak (Dü) içinde, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (s. 173-242). İstanbul: Belge Yayınları.
- Fischer, J. (2002). Electoral Conflict and Violence: A Strategy for Study and Prevention.
- Fjelde, H., & Höglund, K. (2016). Electoral Institutions and Electoral Violence in Sub-Saharan Africa. *British Journal of Political Science*, 46(2), s. 297-320.
- Gutiérrez-Romero, R. (2014). An Inquiry into the Use of Illegal Electoral Practices and Effects of Political Violence and Vote-buying. *Journal of Conflict Resolution*, 58(8), s. 1500-1527.
- Höglund, K. (2010). Electoral Violence in Conflict-Ridden Societies: Concepts, Causes, and Consequences. *Terrorism and Political Violence*, 412-427.
- Kalyvas, S. N. (2003). The Ontology of "Political Violence": Action and Identity in Civil Wars. *Perspectives on Politics*, 1(3), 475-494.
- Meşe, E. (2013). *Türk Siyasal Yaşamında Komünizmle Mücadele Dernekleri*(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Milliyet. (1961, 06 09). 9 Devrim Düşmanı Daha Nezarete Alındı.
- Milliyet. (1961, 05 14). Adalet Partisi Temizlik Yapacak.
- Milliyet. (1961, 10 03). Adana'da AP'lilerle CP'liler Kavga Etti 10 Kişi Yaralandı.
- Milliyet. (1961, 10 05). AP Başkanvekilinin Dün İfadesi Alındı.
- Milliyet. (1961, 11 09). AP Meclis Grubunda Kavga Çıktı.
- Milliyet. (1961, 10 14). AP'liler İstiklal Caddesinden Geçerken Hadiseler Oldu.

- Milliyet. (1961, 10 15). Bazı Partililer Dün Hadise Çıkardılar.
- Milliyet. (1961, 10 13). CHP'liler Kars'ta Bir YTP Adayının Üç Dişini Kırdı.
- Milliyet. (1961, 05 22). CHP'lilerle YTP Mensupları Dövüştü.
- Milliyet. (1961, 10 01). Devlete Karşı Suç İşleyen Örfi İdarede Yargılanacak.
- Milliyet. (1961, 10 06). Eyüp Kaymakamının Büyük Kızı Siyasî Gayelerle Kaçırıldı.
- Milliyet. (1961, 09 29). Gürsel Olaylara Tessüf Etti.
- Milliyet. (1961, 10 03). İl Başkanı ve 6 AP'li Tefvik Edildi.
- Milliyet. (1961, 10 07). Kayseri'de 200 Partili Döğüştü.
- Milliyet. (1961, 07 14). MBK Parti Liderleriyle Toplantı Yapacak.
- Milliyet. (1961, 06 29). Memlekete Zararlı Partiler Çalışamaz Hale Getirilecek.
- Milliyet. (1961, 10 24). Ordu Duruma Müdahale Ediyor.
- Milliyet. (1961, 09 17). Partiler Arasında İmzalanan Andlaşmanın Gizli Maddesi Dün Açıklandı.
- Milliyet. (1961, 05 10). Rejim Aleyhtarları Yakalandı.
- Milliyet. (1961, 10 16). Ufak Tefek Hadiseler Oldu.
- Milliyet. (1961a, 10 06). Bir AP Milletvekili Adayı Tefvik Edildi.
- Milliyet. (1961a, 09 03). MBK Gümüşpala ve Alican'dan Tasfiye İstedi.
- Milliyet. (1961b, 09 03). Seçimlerde Suç İşleyenler Derhal Tefvik Edilecek.
- Milliyet. (1965, 07 04). Akdoğan 'Bugün İçin Tehlike Yok'.
- Milliyet. (1965, 09 21). AP'liler Çumrada Üç TİP Adayını Dövdü.
- Milliyet. (1965, 10 11). İstanbul'da Sahte Oy Pusulaları Bulundu.
- Milliyet. (1965, 10 05). Kayseri TİP Toplantısını Bir Grup Basmak İstedi; Karaman da Baran Taraftarları ve AP'liler Arasında Kavga Oldu.
- Milliyet. (1965, 10 05). Konya'da TÜRK-İŞ'in El İlanları Toplattırıldı.
- Milliyet. (1965, 08 29). TÜRK-İŞ'in Arabası Tokatta Arandı.
- Milliyet. (1965, 05 31). TÜRK-İŞ'in Kara Listesi: Listedeki İsimlere Oy Verilmemesi İstenecek.
- Milliyet. (1965, 07 29). TÜRK-İŞ'in Kara Listesinde 15 Milletvekili Var.
- Milliyet. (1965, 10 06). Yalvaç AP Mitinginde Kavga Çıktı.
- Milliyet. (1969, 10 08). Diyarbakır'da Silahlı Çatışma.
- Milliyet. (1969, 07 11). Ecevit Tartaklandı.
- Milliyet. (1973, 01 10). AP Liderinin Konuşmasına Müdahale Eden 8 Kişi Tutuklandı.
- Milliyet. (1973, 07 09). Ecevit: Neredeyse Gençlere Düşünmek Bile Yasak.
- Milliyet. (1973, 05 11). Mumcuoğlu: Güvenlik Mahkemesinin Amacı Huzuru Sağlamaktır.
- Milliyet. (1976, 12 07). Duvarlara Yazı Yazanlar Polisi Yaralayıp Kaçtı.
- Milliyet. (1976, 12 07). Havran CHP Binasına Saldıranlar 6 Kişiyi Yaraladı.

- Milliyet. (1977, 05 12). AP Afişleri Asan Bir Genç Vuruldu.
- Milliyet. (1977, 06 12). Bazı MHP Binalarına Patlayıcı Madde Atıldı.
- Milliyet. (1977, 05 15). CHP Afişi Asan Gençler 3 İlde Saldırıya Uğradı.
- Milliyet. (1977, 05 15). Demirel: "MSP'ye Verilen Oy CHP'ye Verilmiş Olur".
- Milliyet. (1977, 05 16). Demirel: MSP'yi Ciddiye Almak Mümkün Değildir.
- Milliyet. (1977, 04 26). DİSK, Türk-İş Üyelerini CHP'yi Desteklemeye Çağırıldı.
- Milliyet. (1977, 05 22). Ecevit Konuşurken Patlayıcı Madde Atıldı.
- Milliyet. (1977, 04 27). Ecevit Silahlı Saldırıya Uğradı.
- Milliyet. (1977, 06 06). İçişleri Bakanı: "Bir Kişi Öldü, 24 Kişi Yaralandı".
- Milliyet. (1977, 05 26). Isparta'da AP'liler İle MSP'liler Çatıştı.
- Milliyet. (1977, 05 27). Mardin'de CHP, Antalya'da AP Konvoyuna Ateş Açıldı.
- Milliyet. (1977, 04 28). MSP'li Gençlerin Otobüsüne Ateş Açıldı.
- Milliyet. (1977, 05 30). Nutuklar ve Saldırıları Sürüyor.
- Milliyet. (1977, 04 27). Osmancık'ta Da CHP Binası Tahrip Edildi, Yaşlı Bir Kadın Heyecandan Öldü.
- Milliyet. (1976, 12 13). MHP'nin İl Örgütüne Patlayıcı Madde Atıldı.
- Savut, E. (2022). Seçim Şiddeti Kavramı ve Türkiye'nin Seçim Şiddeti Kimliği. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 162-176.
- Schrodt, P. A. (2012). *Conflict and Mediation Event Observations Event and Actor Codebook*. Philadelphia: Pennsylvania State University.
- Seeberg, M. B., Wahman, M., & Skaaning, S.-E. (2018). Candidate nomination, intra-party democracy, and election violence in Africa. *Democratization*, 25(6), 959-977.
- Strauss, S., & Taylor, C. (2009). Democratization and Electoral Violence in Sub-Saharan Africa, 1990-2007. *APSA 2009 Toronto Meeting Paper*, 1-40.
- Toros, E., & Birch, S. (2019). Who are the targets of familial electoral coercion? Evidence from Turkey. *Democratization*, 26(8), 1342-1361.
- Toros, E., & Birch, S. (2021). How citizens attribute blame for electoral violence: regional differences and party identification in Turkey. *Southeast European and Black Sea Studies*, 21(2), 251-271.
- Uzun, T. (2020). Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Hareket Partisi. T. Erdem içinde, *Milliyetçilik* (s. 1091-1117). İstanbul: Otorite Yayınları.
- Wahman, M., & Goldring, E. (2020). Pre-election violence and territorial control: Political dominance and subnational election violence in polarized African electoral systems. *Journal of Peace Research*, 57(1), s. 93-110.
- Wilkinson, S. I. (2004). *Votes and Violence: Electoral Competition and Ethnic Riots in India*. New York: Cambridge University Press.
- Yiğit, M. (2020). Ülkücülük. T. Erdem içinde, *Milliyetçilik* (s. 1067-1074). İstanbul: Otorite Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2006). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları